

Biedrība "Latvijas Mediju ētikas padome"
Jānis Lielpēteris
Dzirnavu iela 21
Rīga, LV-1010
Latvija

Rīga
2020. gada 10. jūlijs

PĒTĪJUMS

MEDIJU ĒTIKAS JAUTĀJUMI: TIESISKĀ REGULĒJUMA AKTUALITĀTES UN NEPIECIEŠAMIE PILNVEIDOJUMI MEDIJU NOZARES TURPMĀKAI ATTĪSTĪBAI

IEVADS

- Pēc Latvijas Mediju ētikas padomes (turpmāk arī – MĒP vai Padome) lūguma un pamatojoties uz 2020. gada 4. jūnija vienošanos par juridiskiem pakalpojumiem, esam sagatavojuši pētījumu par mediju regulējumu atbilstoši pušu saskaņotajai pētījuma struktūrai (15.06.2020. e-pasts). Pētījums veikts biedrības "Latvijas Mediju ētikas padome" un Kultūras ministrijas savstarpējā līdzdarbības līguma par valsts pārvaldes uzdevuma – sabiedrības kritiskās domāšanas stiprināšana attiecībā uz mediju saturu un mediju atbildīguma veicināšana – ietvaros.
- Pētījums sagatavots, balstoties uz Latvijas Republikas tiesību aktiem un publiski pieejamu informāciju.
- Pētījumā atspoguļoto jautājumu analīze ir veikta vidē, kur tiesību sistēma joprojām ir attīstības stadijā, tādējādi daļa no ierosinājumiem ir balstīti uz mūsu profesionālo izpratni, kā arī vispārējiem un konkrētās nozares tiesību principiem.

Zvērinātu advokātu biroja Sorainen vārdā

zvērināts advokāts, partneris Andris Tauriņš
zvērināta advokāte, partnere Ieva Andersone
jurists Arnolds Mikāns
jurista palīdzība Lūcija Strauta
jurista palīdzība Krista Niklase

dokuments ir sagatavots elektroniski un tādēļ nav parakstīts

SORAINEN

Rīga, Latvija
Kr. Valdemāra iela 21
LV-1010 Rīga
+371 67 365 000
latvia@sorainen.com
PVN reģ. nr. LV90002573483

Tallina, Igaunija
+372 6 400 900
estonia@sorainen.com

Vilņa, Lietuva
+370 52 685 040
lithuania@sorainen.com

Minska, Baltkrievija
+375 17 306 2102
belarus@sorainen.com

Saturs

Kopsavilkums.....	3
1. Mediju tiesību subjektu definēšana un to nošķirums normatīvajos aktos: vērtējums par esošo regulējumu un ieteikumi uzlabojumiem.....	6
1.1. Žurnālisti un individuāli satura veidotāji (influenceri, vlogeri, blogeri), to statusa definēšana normatīvajos aktos.....	6
1.1.1. Žurnālists.....	6
1.1.2. Individuāla satura veidotāji (influenceri, vlogeri, blogeri)	7
1.2. Masu informācijas līdzekļa definīcijas pārskatīšana	8
1.3. Masu informācijas līdzekļa reģistrācijas prasības pārskatīšana, tajā skaitā, interneta ziņu portālu fakultatīvā prasība reģistrēties kā masu informācijas līdzeklim	10
2. Žurnālistu un citu mediju veidojošo personu tiesības un pienākumi: vai esošais regulējums ir pietiekams, vai nepieciešami uzlabojumi.....	11
2.1. Tiesības neatklāt informācijas avotu, tiesību iespējamie ierobežojumi.....	11
2.2. Žurnālistu tiesiskā aizsardzība (pret darba traucēšanu, uzbrukumiem, vajāšanu).....	12
2.3. Personas datu aizsardzība, veidojot mediju saturu	15
2.4. Vārda brīvības un žurnālistu tiesību ierobežojumi, to pamatojums (diskriminācijas, naida runas aizliegums, publicējamā satura nozīmība sabiedrībā, personas tiesību ievērošana).....	17
2.5. Tiesību tikt aizmirstam ietekme un līdzsvars starp tiesībām izplatīt informāciju	19
2.6. Redakcionālās un individuālās atbildības nošķirums. Iekšējās un ārējās atbildības nošķirums.....	20
3. Mediju konkurences regulējums	22
3.1. Sabiedrisko un privāto mediju konkurence par maksas saturu un reklāmām: iecerētie grozījumi EPLL un sabiedrisko mediju iziešana no reklāmas tirgus	22
3.2. Pašvaldību informatīvo izdevumu regulējums. Sabiedrības informēšanas un sabiedrisko attiecību funkcijas nodalīšana no mediju darbības. Pašvaldības atbildība par publicēto saturu.....	23
4. Mediju daudzveidība un atklātība	25
4.1. Pienākums atklāt mediju īpašniekus. Tā ietekme uz sabiedrības uzticību mediju neatkarībai	25
4.2. Valsts valodas likuma ietekme uz mediju saturam izvirzītajām prasībām. Minoritāšu un dažādu sabiedrības grupu interešu pārstāvība mediju telpā.....	27
5. Nodokļi un mediju profesionāļu sociālā nodrošinātība	28
5.1. Mediju saturu veidojošo personu un žurnālistu nodarbinātības īpatnības. Redakcijā strādājošie žurnālisti un ārštata žurnālisti. Atlīdzības samaksa, pamatojoties uz darba līgumu vai uzņēmuma līgumu. Statusa ietekme uz sociālo aizsardzību un žurnālista neatkarību	28
5.2. Pievienotās vērtības nodokļa regulējums drukātajiem medijiem. Tā ietekme uz mediju ilgtspēju un satura kvalitāti.....	30

KOPSAVILKUMS

1. Latvijas tiesiskajā regulējumā žurnālista jēdziena skaidrojums atbilst institucionālajai pieejai, nevis funkcionālajai, tādējādi nepamatoti gan sašaurinot, gan vienkāršojot jēdziena tvērumu proti, par žurnālistu ir uzskatāma jebkura persona, kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus masu informācijas līdzeklim un kura ar to noslēgusi darba līgumu vai veic šo darbu masu informācijas līdzekļa uzdevumā, kā arī žurnālistu apvienību biedrs. Tā kā mūsdienu mediju videi un tiesu praksei atbilstošāka ir funkcionālā pieeja, žurnālistu definīcija būtu jābalsta tajā, nosakot, ka žurnālists ir persona, kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus jebkādā formātā ar noteiktu regularitāti profesionālās darbības ietvaros nolūkā informēt sabiedrību vai veicināt sabiedrisku diskusiju, ievērojot mediju nozarē atzītos profesionālos ētikas un atbildības standartus. Žurnālistu tiesību un privilēģiju attiecināšana uz individuālā satura veidotājiem, kuru darbība atbilst žurnālistiskām darbībām, nodrošinātu arī mediju daudzveidību jeb plurālismu.
2. Normatīvajos aktos nekonsekventi lietoti dažādi jēdzieni ar šķietami vienādu saturu, kā arī ietvertie jēdzieni skaidrojumi neatbilst mūsdienu mediju videi. Būtu vēlams vienādot mediju jēdziena lietojumu normatīvajos aktos konsekventi un atbilstoši mūsdienu mediju videi. Lai to paveiktu, ieteicams atkārtoti izvērtēt jēdziena “plašsaziņas līdzeklis”, “masu informācijas līdzeklis” un “medijs” lietojums latviešu valodā.
3. Mediju reģistrācija neatbilst faktiskajai situācijai un labas mediju pārvaldības praksei. Lai uzlabotu mediju reģistrāciju, jādefinē interneta mediju statuss un pazīmes, jo reģistrācijas fakts pats par sevi nav izšķirošā masu informācijas līdzekļa pazīme. Likumdevējam arī jāizvērtē, vai būtu pilnveidojama pati reģistrēšanas procedūra, mazinot tās formalitāti. Lai veicinātu mediju vides sakārtotību un novērstu nelielu, konkrētu personu intereses pārstāvošu vai slēptu maksas saturu publicējošu izdevumu iekļaušanu reģistrā, likumdevējs varētu noteikt, ka pieteikums jāizvērtē arī neatkarīgai mediju organizācijai.
4. Šobrīd esošais regulējums saistībā ar žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotu spēj aizsargāt žurnālistu vārda un izteiksmes brīvību, ņemot vērā tikai tiesnešiem piemītošās ekskluzīvās tiesības pieņemt lēmumu par informācijas avota atklāšanu, kā arī reizē rada informācijas avotiem pietiekami augstu uzticības pakāpi, ko veicinājuši nesenie grozījumi, ievērojami palielinot administratīvās atbildības sodu par informācijas avota noslēpuma izpaušanu.
5. Pēdējā pusgada laikā ir vērojams progress attiecībā uz žurnālistu tiesisko aizsardzību pret darba traucēšanu, uzbrukumiem un vajāšanu, ievērojami palielinot administratīvo sodu par žurnālista pienākumu izpildes traucēšanu, Valsts policijā ieviešot kontaktpersonu sadarbībai žurnālistiem draudu gadījumā, policijai apņemoties iespējami ātri izskatīt un pārbaudīt sniegto informāciju un Latvijas Žurnālistu asociācijai, Latvijas Žurnālistu savienībai un Valsts policijai noslēdzot sadarbības memorandu, lai nodrošinātu efektīvu rīcību žurnālistu drošības nodrošināšanā.
6. Tiesiskais regulējums ir piemērots mediju videi un žurnālisti nav pakļauti nesamērīgiem datu apstrādes nosacījumiem. Izaicinājumus varētu sagādāt tiesiskā regulējuma

piemērošana praksē, īpaši samērīguma izvērtējums. Taču gan tiesu prakse, gan žurnālista darbības laikā iegūtā pieredze varētu veicināt izpratni, kā veicama tiesību sabalansēšana.

7. Žurnālistu tiesības un vārda brīvība ar normatīvo regulējumu netiek nesamērīgi vai pārmērīgi ierobežota, ņemot vērā, ka žurnālistu tiesību ierobežojumi pamatā izriet no Satversmē ietvertajām fundamentālajām cilvēka pamattiesībām.
8. Ņemot vērā, ka personai ir tiesības vērsties pie jebkura datu apstrādes pārziņa ar pieprasījumu dzēst savus personas datus, arī žurnālistiem ir pienākums to darīt ar atsevišķiem izņēmumiem, kas žurnālistiem vienlaikus ļauj arī saglabāt un neierobežot tiesības izplatīt informāciju. Tie ir gadījumi, piemēram, kad personas dati ir vajadzīgi, lai īstenotu tiesības uz vārda brīvību un informāciju, dati jāpatur, lai izpildītu juridisku pienākumu vai arī pamatojoties uz sabiedrības interesēm (piemēram, sabiedrības veselības jomā, zinātniskās, statistiskās vai vēstures pētniecības nolūkos).
9. No tiesiskā regulējuma izriet, ka prasības, piemēram, par personai neslavu ceļošu publicētu informāciju, var tikt celtas reizē gan pret masu informācijas līdzekli, gan arī pret redaktoru, neizpaliekot bez atbildības arī žurnālistam. Masu informācijas līdzeklis primāri atbild par publikāciju un atlīdzina kaitējumu, redaktors atbild par masu informācijas līdzeklī publicējamo materiālu saturu un žurnālists atbild par patiesas informācijas sniegšanu un personu un uzņēmumu tiesību un likumīgo interešu ievērošanu. Līdz ar to esošais regulējums ir pietiekams, neatstājot nevienu bez atbildības un nošķirot, par ko ir atbildīgs ne tikai masu informācijas līdzeklis, bet arī redaktors un žurnālists, kas attiecīgi ļauj tapt kvalitatīvam saturam un piedāvā sabiedrībai atbildīgu un uzticamu žurnālistiku. Tomēr krimināltiesiski atbildība pamatā izpaužas individuāli, proti, žurnālistiem ir aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, aizliegts tīši pārkāpt personas korespondences noslēpumu, kā arī tīši izplatīt apzināti nepatiesus, otru personu apkaunojošus izdomājumus.
10. 2018. gadā Saeima atbalstīja grozījumus Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā, kas paredz sabiedrisko elektronisko mediju iziešanu no reklāmas tirgus visās platformās no 2021. gada. Lielākais trūkums saistībā ar sabiedrisko mediju iziešanu no reklāmas tirgus ir neatrisinātais finansējuma jautājums. Pieņemot grozījumus, bet neparedzot to īstenošanai reālu finansējumu, mērķi nodalīt valsts atbalsta veidus sabiedriskajiem un privātajiem medijiem nevar sasniegt.
11. Pašvaldību informatīvo izdevumu nošķiršana no masu informācijas līdzekļiem veicina robežas noteikšanu starp profesionālu žurnālistiku un pašvaldības pienākuma izpildi informēt sabiedrību un sabiedrisko attiecību darbības. Tomēr aizvien nav skaidri definēts, kas ir informatīvais izdevums, un nav regulēta reklāmas un cita maksas satura publicēšana pašvaldības informatīvajos izdevumos. Saeimā tiek skatīti likuma “Par pašvaldībām” grozījumi, ar kuriem paredzēts noteikt publicējamā satura robežas. Savukārt aizliegums ievietot izdevumos reklāmas ir atlikts apspriešanai atbildīgajā komisijā. Ja šie grozījumi tiks apstiprināti, kā arī tiks aizliegts pašvaldībām publicēt savos izdevumos maksas saturu, likumdevējs būs īstenojis mērķi nodalīt pašvaldības funkciju izpildi no darbības mediju vidē.
12. Šobrīd publiski ir pieejama datu bāze ar informāciju par visiem Latvijā reģistrētiem masu informācijas līdzekļiem, to īpašniekiem un izdevējiem, tomēr šī informācija pieejama lietotājiem par noteiktu maksu. Daļai mediju nav zināmi īstie īpašnieki, un tie ir noslēpušies aiz fiziskām personām, kuru saistība ar patiesajiem īpašniekiem ir grūti izsekojama, kas rada riskus, ka sabiedrība, nezinot, kas ietekmē mediju redakcionālo

politiku, var tikt maldināta. Veicinot sabiedrības uzticību mediju neatkarībai iesakāms normatīvajos aktos paredzēt administratīvo vai kriminālo atbildību par mediju patieso īpašnieku slēpšanu, norādot kompetento institūciju, kas kontrolētu, lai ziņas par mediju īpašniekiem būtu patiesas; Kultūras vai Tieslietu ministrijas paspārnē izveidot Latvijas mediju īpašnieku reģistru, kurā ikviens bez maksas var uzzināt katra medija īpašniekus; informācijai par mediju īpašnieku maiņu būt publiski pieejamai, dokumentus par to iesniedzot mediju īpašnieku reģistrā mēneša laikā pēc notikušā darījuma.

13. Ar šobrīd otrajā lasījumā atbalstīto Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma projektu tiek stiprināta ne tikai latviešu valodas, bet arī latgaliešu rakstu valodas un arī latviešu zīmju valodas lietojums reizē arī pārmērīgi neierobežojot un nediktējot mediju raidlaika valodas izvēli, noraidot priekšlikumu sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmās daļu no kopējā raidlaika ne mazāk kā 10% atvēlēt raidījumiem latgaliešu valodā, kā arī daļu raidlaika atvēlēt sižetiem un raidījumiem lībiešu valodā. Tiek veicināta arī minoritāšu interešu pārstāvība mediju telpā, grozījumiem šobrīd arī paredzot, ka sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi veido raidījumus, to fragmentus un citus pakalpojumus mazākumtautību valodās, lai veicinātu visu Latvijas iedzīvotāju sajūtu, ka viņi ir piederīgi Latvijai, sabiedrības integrāciju Latvijā kā nacionālā valstī un padziļinātu izpratni par sabiedriskajiem, sociālajiem un kultūras procesiem.
14. Šobrīd žurnālistu un mediju saturu veidojošo personu nodarbinātībā nav redzami uzlabojumi. Uzlabojumus būtu iespējams veikt, ja atbildīgās ministrijas izveidotu atbilstošu tiesisku regulējumu, kurš neļautu ļaunprātīgi izmantot nodarbinātības shēmu, kurā mediju saturu veidojošās personas tiek nodarbinātas daļēji kā darbinieki un daļēji saņem autoratlīdzību.
15. Progress PVN likmes samazināšanas jomā nav noticis un drukātajiem medijiem vēl joprojām ir piemērojama 12 procentu likme. Neskatoties uz to, ka par PVN likmes samazināšanu publiskajā telpā tiek bieži runāts, izmaiņas nav notikušas un pagaidām nav zināms, vai vispār ir plānotas. PVN likmes samazināšanas rezultātā drukātajiem medijiem parādītos papildus līdzekļi, kas pozitīvi ietekmētu drukāto mediju kvalitāti un ilgtspēju.

1. MEDIJU TIESĪBU SUBJEKTU DEFINĒŠANA UN TO NOŠĶĪRUMS NORMATĪVAJOS AKTOS: VĒRTĒJUMS PAR ESOŠO REGULĒJUMU UN IETEIKUMI UZLABOJUMIEM

1.1. Žurnālisti un individuāli satura veidotāji (*influenceri, vlogeri, blogeri*), to statusa definēšana normatīvajos aktos

1.1.1. Žurnālists

Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 23. pantā ietverta žurnālista definīcija, norādot, ka tā ir persona, kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus masu informācijas līdzeklīm un kura ar to noslēgusi darba līgumu vai veic šo darbu masu informācijas līdzekļa uzdevumā, kā arī žurnālistu apvienību biedrs.

Profesiju klasifikatorā¹ izdalīta profesiju grupa Nr. 2642 *Žurnālisti*. Grupā ietilpst tādas profesijas kā žurnālists, korespondents, redaktors u.c. Žurnālistu grupas profesijās nodarbināto pamatzdevums ir intervēt politiskos un citus sabiedriskos darbiniekus preses konferencēs un citos pasākumos, gatavot individuālās intervijas raidīšanai radio vai televīzijā; radīt, atlasīt, labot, rediģēt rakstus iespiešanai periodikā; veidot attiecīgā izstrādājuma vai pakalpojuma reklāmu; atlasīt, gatavot publicēšanai presē, radio, televīzijā vai citos plašsaziņas līdzekļos reklāmas materiālus par uzņēmumu, gatavot publicēšanai presē normatīvos aktus un citus informatīvos materiālus; gatavot brošūras, ziņas un citus speciālos izdevumus; vākt, apstrādāt, analizēt un radio/ televīzijā mutiski pasniegt aktuālu informāciju dažādos žurnālistikas žanros un formātos gan tiešajā ēterā, gan veidojot raidījumus ierakstā.

Mūsdienās tiesu praksē un valstu tiesību sistēmā ir saskatāmas divas teorijas, kā definēt žurnālistu. Institucionālā teorija nosaka, ka tikai tādas personas, kas strādā reģistrētā ziņu organizācijā vai ir reģistrējušās valstī esošā žurnālistu apvienībā, ir uzskatāmas par žurnālistiem. Savukārt pēc funkcionālās definīcijas ikviena persona, kas konkrētajā situācijā veic žurnālista profesijai raksturīgās funkcijas, ir atzīstama par žurnālistu.²

Diskusijās par jaunu žurnālistu definīciju pretstatā pašreizējai Latvijas izvēlētajai institucionālajai pieejai uzsvērtā **funkcionālā pieeja**.³ Saskaņā ar funkcionālo pieeju persona tiks uzskatīta par žurnālistu, ja tā pildīs šai profesijai piemītošās funkcijas, neatkarīgi no tā, vai persona strādā, kādā medijā, vai tai ir ar žurnālistiku saistīta izglītība, vai tā ir biedrs kādā žurnālistu organizācijā.⁴

Līdz ar to likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ietvertais žurnālista jēdziena skaidrojums atbilst institucionālajai pieejai, nevis funkcionālajai. Šāda pieeja neatbilst

¹ Ministru kabineta 2017. gada 23. maija noteikumu Nr. 264 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām” pielikums “Profesiju klasifikators”.

² Šimkus A. Žurnālista un avotu aizsardzības privilēģijas definīcija Eiropā un ASV. Jurista Vārds, 13.09.2016., Nr. 37 (940), 10.–17. lpp.

³ Ministru kabineta rīkojums Nr. 656 “Par konceptuālo ziņojumu “Mediju ombuda izveide, tā sastāvs, darbības vadlīnijas un lauks””. Latvijas Vēstnesis, 12.12.2018., Nr. 244.

⁴ Šimkus A. Žurnālista un avotu aizsardzības privilēģijas definīcija Eiropā un ASV. Jurista Vārds, 13.09.2016., Nr. 37 (940), 10.–17. lpp.

mūsdienu mediju videi, nedz tiesu praksei,⁵ esošā žurnālista definīcija nepamatoti sašaurina jēdziena tvērumu, izslēdzot tādas mediju darbiniekus, kam nav darba līguma vai citas saistības ar masu informācijas līdzekli, kā arī vienkāršo jēdzienu, neizvirzot nekādus kvalitātes un profesionālās atbildības kritērijus.

Lai paplašinātu un vienlaikus precizētu esošo jēdzienu, žurnālists varētu tikt definēts kā “persona, kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus jebkādā formātā ar noteiktu regularitāti profesionālās darbības ietvaros nolūkā informēt sabiedrību vai veicināt sabiedrisko diskusiju, ievērojot mediju nozarē atzītos profesionālos ētikas un atbildības standartus.”⁶ Šādi žurnālistu pienākumi un tiesības būtu precīzāk attiecināmas arī uz elektroniskajā vidē aktīvajiem informācijas izplatītājiem.

1.1.2. Individuāla satura veidotāji (influenceri, vlogeri, blogeri)

Atbilstoši esošajai žurnālistu definīcijai, kas ietverta Latvijas normatīvajos aktos, individuāli satura veidotāji nav uzskatāmi par žurnālistiem. Tādējādi uz tiem tieši nav attiecināmas žurnālistu tiesības un pienākumi. Tomēr individuāli satura veidotāji bieži vien veic tās pašas funkcijas kā žurnālisti klasiskā izpratnē, attiecīgi sniedzot ieguldījumu tiesību uz vārda brīvību pieejamībā un to aizsardzības veicināšanā, kā arī informācijas brīvības un daudzveidības nostiprināšanā.

EST judikatūrā jau nostiprinājusies atziņa, ka, lai tiktu ievērota vārda brīvības nozīme demokrātiskā sabiedrībā, ar to saistītie jēdzieni, ieskaitot žurnālistiku, ir jāinterpretē plaši.⁷ EST lietā “Sergejs Buivids pret Datu valsts inspekciju” ir atzinusi, ka persona, kas nav profesionāls žurnālists institucionālā izpratnē, piemēram, blogeris, tomēr var tikt atzīta par žurnālista tiesību subjektu. Proti, persona par žurnālistu atzīstama tad, ja tā rīkojusies tikai ar mērķi publiskot informāciju, viedokļus vai idejas.⁸ EST judikatūrā šādas darbības atzītas par “žurnālistikas darbībām”.⁹ Tāpat EST ir atzinusi, ka līdzeklim, ar kura palīdzību apstrādātie dati tiek nodoti tālāk, – vai tas būtu tradicionāls līdzeklis, tāds kā papīrs vai radio viļņi, vai arī elektronisks, kā internets, – nav noteicošas nozīmes, lai novērtētu, vai darbība tiek veikta “tikai žurnālistikas nolūkiem”.¹⁰ Līdzīgs princips nostiprināts arī Vispārīgās datu aizsardzības regulas 153. apsvērumā, nosakot, ka saistībā ar personas datu apstrādi jēdziens “žurnālistika” ir jāinterpretē plaši, lai vārda brīvības īpaši svarīgā loma katrā demokrātiskā sabiedrībā būtu pietiekami ņemta vērā.

Līdz ar to individuālo satura veidotāju darbības mērķis un publiskotās informācijas saturs ir tas, kas nošķir sabiedrisko attiecību un mārketinga aktivitātes no žurnālistiskām darbībām. Individuāla satura veidotājs žurnālista tiesības neiegūst vienlaikus ar bloga izveidi, bet gan, vērtējot katru gadījumu individuāli.

⁵ Eiropas Savienības tiesa ir noteikusi, ka žurnālistiskās darbības var veikt arī privātpersona. (EST spriedums lietā “Sergejs Buivids pret Datu valsts inspekciju”, Nr. C-345/17, 14.02.2019.) Skat. 1.1.2. apakšnodaļu “Individuāla satura veidotāji (influenceri, vlogeri, blogeri)”.

⁶ Citāts no vēl nepublicētas I. Andersones, M. Meļņikas, A. Rožukalnes grāmatas Elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesības manuskripta. 32. lpp.

⁷ EST spriedums lietā “Satakunnan Markkinapörssi un Satamedia”, Nr. C 73/07, 16.12.2008. 56. punkts.

⁸ EST spriedums lietā “Sergejs Buivids pret Datu valsts inspekciju”, Nr. C-345/17, 14.02.2019. 51. punkts.

⁹ EST spriedums lietā “Satakunnan Markkinapörssi un Satamedia”, Nr. C 73/07, 16.12.2008. 61. punkts.

¹⁰ Turpat, 60. punkts.

Secināms, ka Latvijas normatīvajos aktos esošā žurnālista definīcija, kas veidota pēc institucionālās pieejas, ir pārāk šaura un vienpusēja mūsdienu mediju videi. Pašlaik mūsdienām atbilstošu, funkcionālajā izpratnē balstītu žurnālista jēdzienu veido tiesu atziņas un judikatūra. Ietverot normatīvajos aktos definīciju, kas balstīta funkcionālajā pieejā, vārda brīvība un sabiedrības tiesības uz tai būtisku informāciju tiktu aizsargātas efektīvāk. Žurnālistu tiesību un privilēģiju attiecināšana uz individuālā satura veidotājiem nodrošinātu arī mediju daudzveidību jeb plurālismu.

1.2. Mediju tiesību jēdziens un masu informācijas līdzekļa definīcijas pārskatīšana

Mediju tiesību definīciju nenosaka neviens Latvijas Republikas tiesību akts. Turklāt arī pieeja no Latvijas tiesībzinātniskā skatupunkta šoreiz precīzas atbildes nesniedz. Tāpat mediju tiesību definīcija vai izpratne tiešā veidā netiek apskatīta arī Eiropas Savienības tiesību aktos. Galvenokārt mediju tiesības tiek izprastas caur to principiem vai subjektiem.¹¹

Jēdziena “medijs” skaidrojumā latviešu valodas leksikas skaidrojošajā vārdnīcā norādīts, ka tas ir “plašsaziņas līdzeklis (televīzija, radio, prese) vai vide informācijas saglabāšanai, pārraidei u.tml.; informācijas izpausmes veids (attēls, skaņa, video)”.¹² Mediju tiesības būtu saprotamas kā informācijas izplatīšanas tiesības.¹³

Mediju politikas pamatnostādņēs 2016.-2020.gadam, skaidrojot jēdzienu “medijs”, ir nodalīti vairāki līmeņi – priekšmetiskais, institucionāli organizatoriskais, tehnoloģiskais, satura veidošanas un sociāli politiskais līmenis. Mediju, kas piedalās masu komunikācijā, raksturo pēdējo četru medija izpratnes līmeņu kopums – informācijas izplatīšana un multiplicēšana ar tehnoloģiju palīdzību, institucionālā piesaiste un satura veidošana pēc žurnālistikas standartiem redakcionālā uzraudzībā, pildot sociāli nozīmīga aktora funkcijas. Mediju raksturojošs elements var būt arī sabiedrības gaidas attiecībā uz tā satura kvalitāti un profesionālās darbības principu ievērošanu.¹⁴ Tādējādi medijs ir jēdziens ar visplašāko saturu, un tas lietojams, runājot par mediju tiesībām vispārīgi.

Latvijas normatīvajos aktos nekonsekventi tiek lietoti dažādi jēdzieni. Piemēram, Krimināllikumā ietverts jēdziens “masu saziņas līdzeklis”, ar to apzīmējot medijus, kā interneta vietnes, radio, televīzija, prese u.tml.¹⁵ Savukārt likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” izmantots jēdziens “masu informācijas līdzeklis”. Likumā skaidrots, ka masu informācijas līdzeklis ir avīzes, žurnāli, biļeteni un citi periodiskie izdevumi (iznāk ne retāk kā reizi trīs mēnešos, vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplārus), kā arī elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, kinohronika, informācijas aģentūru paziņojumi, audiovizuāli ieraksti, kas paredzēti publiskai izplatīšanai. Arī interneta vietni var reģistrēt kā masu informācijas līdzekli.

¹¹ Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. Part I: Media criteria and indicators. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc2c0

¹² Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Red. Dr. philol. I. Zuicena, Dr. philol. A. Roze. Rīga: 2003–2019.

¹³ Citāts no vēl nepublicētas I. Andersones, M. Melņikas, A. Rožukalnes grāmatas Elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesības manuskripta. 5. lpp.

¹⁴ Pielikums Latvijas mediju politikas pamatnostādņēm 2016. – 2020.gadam. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40376153>

¹⁵ U. Krastiņš, V. Liholaja, D. Hamkova. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: 2018, Tiesu namu aģentūra. 406. lpp.

Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ir papildināts vairākas reizes, tomēr likumā definētais pamatjēdzienu un tā subjektu skaidrojums neatbilst mūsdienu mediju videi. Piemēram, masu informācijas līdzekļa definīcijā atspoguļoti tikai mediju tehnoloģiju tipi, kas sajaukti kopā ar formātiem (biļeteni), minēts saturs publiskošanas periodiskums un apjoms, bet nav ietverti citi mediju darbības nosacījumi.¹⁶

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā jēdziens “elektroniskais plašsaziņas līdzeklis” skaidrots kā privātpersona, kurai tiesību aktos noteiktajā kārtībā ir izsniegta apraides atļauja vai retranslācijas atļauja vai kura atbilstoši šim likumam ir iesniegusi Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei paziņojumu par elektroniskā plašsaziņas līdzekļa pakalpojumu pēc pieprasījuma sniegšanu. Līdz ar to elektroniskie plašsaziņas līdzekļi ir tādi masu informācijas līdzekļi, kas sniedz audio un audiovizuālos elektroniskā plašsaziņas līdzekļa pakalpojumus, piemēram, televīzija un radio.

Normatīvajos aktos nav sniegts preses jēdziena skaidrojums. Latviešu valodas leksikas skaidrojošajā vārdnīcā norādīts, ka prese ir periodisko iespaiddarbu (piemēram, laikrakstu, žurnālu) kopums; arī jebkāda veida iespaiddarbu kopums.¹⁷ Tādējādi ar presi saprotami tādi mediji, kas saturu piegādā drukātā veidā.

Latvijas normatīvajos aktos netiek lietots jēdziens “masu medijs”. Kā sinonīms tiek lietots plašsaziņas līdzekļi. Atbilstoši 2009. gada Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas lēmumam Nr. 85, atzīts, ka komisija neatsakās no iepriekš apstiprinātā termina plašsaziņas līdzekļi (ar nozīmi ‘plašām iedzīvotāju aprindām adresēti preses izdevumi, radio un televīzijas raidījumi, kā arī interneta ziņu vietnes’) un ka attiecīgās nozīmes izteikšanai kā sinonīms nav apstiprināms aizguvums mediji.¹⁸

Tomēr mediju tiesību eksperti norāda, ka nebūtu vēlams izmantot “plašsaziņas līdzekļi”, jo tas uzskatāms par novecojušu un pēc nozīmes neatbilstošu jēdzienu. Līdzīgi iebildumi ir pret jēdziena “masu informācijas līdzeklis” lietojumu.¹⁹ Dr. phil. A. Dimants norāda, ka, pirmkārt, tas Latvijas tiesībās saglabāties un tiek lietots padomju masu informācijas līdzekļu izpratnē. Otrkārt, tas ir būtiski maldinošs apzīmējums, jo neatkarīgi un kvalitatīvi mediji demokrātijā ir nevis līdzeklis, bet gan patstāvīga platforma gan politiskās gribas, gan nacionālās identitātes un kultūras veidošanā.²⁰ Latvijas mediju politikas pamatnostādnēs 2016.-2020.gadam konsekventi ir izmantots jēdziens “medijs”, t.sk. sabiedriskie mediji, sociālie mediji u.tml. Arī sabiedrībā jēdziens “medijs” tiek lietots plašāk kā plašsaziņas līdzekļi.

Būtu vēlams vienādot mediju jēdziena lietojumu normatīvajos aktos konsekventi un atbilstoši mūsdienu mediju videi. Lai to paveiktu, iespējams, atkārtoti jāizvērtē jēdziena “plašsaziņas līdzeklis” un “medijs” lietojums latviešu valodā, dodot priekšroku jēdzienam “medijs” kā mūsdienīgākam, lakoniskam un sabiedrībā ierastam.

¹⁶ No neregistrētas A. Rožukalnes grāmatas Elektronisko mediju tiesības manuskripta. 97. lpp.

¹⁷ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Rīga: Zinātne, 1972.–1996.

¹⁸ LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 85. Par terminu plašsaziņas līdzeklis un medijs lietošanu. Pieņemts 24.11.2009.; prot. Nr. 6/1096. Latvijas Vēstnesis, Nr. 9. 19.01.2010.

¹⁹ Dimants A. Jauns regulējums Latvijas sabiedriskajiem elektroniskajiem plašsaziņas medijiem. Jurista Vārds, 11.09.2018, Nr. 37 (1043), 37. lpp.

²⁰ Dimants A. Jauns regulējums Latvijas sabiedriskajiem elektroniskajiem plašsaziņas medijiem. Jurista Vārds, 11.09.2018., Nr. 37 (1043), 24.-28.lpp.

1.3. Masu informācijas līdzekļa reģistrācijas prasības pārskatīšana, tajā skaitā, interneta ziņu portālu fakultatīvā prasība reģistrēties kā masu informācijas līdzeklim

Atbilstoši esošajai kārtībai masu informācija līdzekli var reģistrēt fiziska vai juridiska persona, iesniedzot nepieciešamos dokumentus Uzņēmumu reģistrā.²¹ Tomēr likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” paredz, ka interneta vietne nav obligāti jāreģistrē.²² Grozījumi, ar kuriem iekļāva interneta vietnes portāla tiesības reģistrēties Masu informācijas līdzekļu reģistrā, tika pieņemti 2011. gadā, lai žurnālistu tiesības un aizsardzību nodrošinātu tādiem ziņu portāliem, kas faktiski darbojas kā masu informācijas līdzeklis, veicot profesionālu žurnālistikas darbu. Tomēr Latvijā aizvien ir interneta vietnes, kas ir izvēlējušās neregistrēties, taču faktiski darbojas kā masu informācijas līdzeklis.

Iegūstot masu informācijas līdzekļa statusu, medijs iegūst arī dažādas priekšrocības un ar žurnālistisko darbību saistītas tiesības. Piemēram, tiesības akreditēties var iegūt tikai reģistrēta masu informācijas līdzekļa darbinieki.²³ Tāpat masu informācijas līdzekļa darbinieki var iegūt žurnālista statusu.²⁴ Arī Mediju atbalsta fonda pasākumiem vai valdības finansējumam, tādiem kā Covid-19 ietekmes mazināšanai, var pieteikties tikai reģistrēts masu informācijas līdzeklis.

Tiesu praksē tomēr mediju jēdziena tvērums tiek tulkots plašāk nekā normatīvajos aktos. Augstākā tiesa ir noteikusi, ka reģistrācijas fakts nav uzskatāms par plašsaziņas līdzekļa obligātu pazīmi.²⁵ Līdz ar to likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” piemērojamas arī tādiem ziņu portāliem, kas nav reģistrēti, bet pēc savas darbības ir identiski reģistrētiem ziņu portāliem. Tas nozīmē, ka neregistrētiem medijiem piemērojama tāda pati atbildība kā reģistrētiem medijiem, savukārt tiem ir mazāk tiesību.

Lai panāktu, ka mediji, kuri darbojas bez reģistrēšanās, reģistrētos, iespējamās divas stratēģijas: padarīt pienākumu reģistrēties obligātu un noteikt sankcijas par neregistrēšanos vai saglabāt liberālu pieeju un ļaut reģistrēties pēc izvēles. Sankciju noteikšana varētu radīt situāciju, ka interneta vietnes reģistrētu domēnu ārvalstīs, turpinot darboties Latvijas informācijas telpā. Savukārt, lai panāktu, ka mediji labprātīgi reģistrētos, jānosaka pietiekami daudz priekšrocību, ko sniegtu reģistrācija.

Secināms, ka šobrīd mediju reģistrācijas tiesiskajā regulējumā ir nepilnības, kas nav novērstas, un Latvijas mediju politikas pamatnostādņēs 2016.-2020.gadam iekļautais uzdevums panākt mediju reģistrācijas tiesiskā regulējuma atbilstību faktiskajai situācijai un labas mediju pārvaldības praksei (izpildes termiņš 2016.–2017. gads) nav īstenots.

Lai uzlabotu mediju reģistrāciju, tiek norādīts, ka normatīvajos aktos nepieciešams definēt interneta mediju statusu un pazīmes.²⁶ Likumdevējam arī jāizvērtē, vai būtu pilnveidojama pati

²¹ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 9. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

²² Turpat, 2. p.

²³ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 26. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.; Ministru kabineta 2006. gada 24. oktobra noteikumi Nr. 870. “Kārtība, kādā tiek akreditēti masu informācijas līdzekļu žurnālisti un citi pārstāvji akreditētajinstitūcijā”.

²⁴ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 23. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

²⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-637/2012, 11. punkts.

²⁶ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018. 551 lpp.

reģistrēšanas procedūra. Šobrīd masu informācijas līdzekļa reģistrēšana ir formāls process, jo Uzņēmumu reģistrs pārbauda tikai formālās prasības, t.i., iesniegto veidlapu atbilstību normatīvajiem aktiem u.tml. Lai veicinātu mediju vides sakārtotību un novērstu nelielu, konkrētu personu intereses pārstāvošu vai slēptu maksas saturu publicējošu izdevumu iekļaušanu reģistrā, likumdevējs varētu noteikt, ka pieteikums jāizvērtē arī neatkarīgai mediju organizācijai. Piemēram, laba prakse bija vērojama *Russia Today* reģistrācijas lietā, kur Uzņēmumu reģistrs lūdza NEPLP viedokli.²⁷

2. ŽURNĀLISTU UN CITU MEDIJUS VEIDOJOŠO PERSONU TIESĪBAS UN PIENĀKUMI: VAI ESOŠAIS REGULĒJUMS IR PIETIEKAMS, VAI NEPIECIEŠAMI UZLABOJUMI

2.1. Tiesības neatklāt informācijas avotu, tiesību iespējamie ierobežojumi

Žurnālistam ir tiesības vākt informāciju jebkādā ar likumu neaizliegtā veidā un no jebkura ar likumu neaizliegta informācijas avota, kā arī izplatīt ziņas, izņemot tās, kas nav izplatāmas.²⁸ No minētajām tiesībām izriet viena no būtiskākajām žurnālistu tiesībām – informācijas avota aizsardzība, ko aizsargā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants. Šīs tiesības mērķis ir žurnālistu vārda un izteiksmes brīvības īstenošana, kā arī tā ir viens no mediju “sargsuņu” lomas īstenošanas veidiem.

Jāņem vērā, ka informācijas avota aizsardzība ir ne tikai žurnālista tiesības, bet arī pienākums. Žurnālistiem jāspēj garantēt informācijas avotu konfidencialitāti un anonimitāti, jo tikai tā iespējams nodrošināt mediju pieeju konfidencialai, bet sabiedrībai būtiskai informācijai.²⁹ Žurnālistu avotu aizsardzība ir viens no pamatnosacījumiem preses brīvībai, jo bez šādas aizsardzības informācijas avoti var atturēties atbalstīt presi sabiedrības informēšanā par sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem.³⁰ Līdz ar to tiek aizsargāti arī anonīmi avoti, kas palīdz preseī informēt sabiedrību par jautājumiem, kas ir sabiedrības interesēs.³¹

Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 22. pants regulē informācijas avota noslēpumu. Panta pirmā daļa nosaka masu informācijas līdzekļa tiesības nenorādīt informācijas avotu. Ja persona, kura sniegusi informāciju, prasa, lai tās vārds netiktu norādīts masu informācijas līdzeklī, šī prasība redakcijai ir saistoša. Pretējā gadījumā iestājas administratīvā atbildība. Proti, 2020. gada 1. jūlijā, stājoties spēkā Administratīvās atbildības likumam, par informācijas avota noslēpuma izpaušanu masu informācijas līdzeklī, ja masu informācijas līdzeklis to apņēmis neizpaust, piemēro brīdinājumu vai naudas sodu fiziskajai un juridiskajai personai līdz 200 naudas soda vienībām jeb EUR 1 000.³² Tomēr līdz 1. jūlijam sods par minēto

²⁷ Uzņēmumu reģistrs: “Sputnik” nav reģistrēts Latvijā. Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.02.2016. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/163264-uznemumu-registrs-sputnik-nav-registrets-latvija.htm>

²⁸ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 24. panta pirmās daļas 1. un 2. punkts. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

²⁹ ECT spriedums lietā “Martin and others v. France”, Nr. 30002/08, 12.04.2012.

³⁰ ECT spriedums lietā “Goodwin v. The United Kingdom”, Nr. 17488/90, 27.03.1996.

³¹ ECT spriedums lietā “Nagla v. Latvia”, Nr. 73469/10, 16.06.2013.

³² Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 31. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

pārkāpumu bija ievērojami mazāks – līdz EUR 350.³³ Ņemot vērā informācijas avota aizsardzības nozīmību demokrātiskā sabiedrībā, šāds sods tika uzskatīts par nesamērīgi mazu, tāpēc, ievērojot pārkāpuma iespējamo kaitējumu un ietekmi uz sabiedrības vēlmi sadarboties ar masu informācijas līdzekļiem, maksimālais naudas sods ar 1. jūliju tika ievērojami paaugstināts.³⁴ Lai gan lietas par minēto pārkāpumu tiek ierosinātas reti, atbildības saglabāšana ir aktuāla seku un kaitīguma apsvērumu dēļ, kas var ietekmēt sabiedrības pārstāvju vēlmi un iespējas sadarboties ar masu informācijas līdzekļiem informācijas sniegšanā.³⁵

Tiesības neatklāt informācijas avotu nav absolūtas un tām pastāv ierobežojumi. Lai aizsargātu personas vai sabiedrības būtiskas intereses, tikai tiesa, ievērojot samērīgumu, var uzdot norādīt informācijas avotu.³⁶ Tā, piemēram, kriminālprocesā tiesa var uzdot plašsaziņas līdzekļa žurnālistam vai redaktoram norādīt publicētās informācijas avotu.³⁷ Lēmumu par informācijas avota norādīšanu izmeklēšanas tiesnesim jāpieņem, ievērojot personas tiesību un sabiedrības interešu samērīgumu.³⁸ Tiesnesim lēmumā jāpamato, kāpēc informācijas avota atklāšana ir nepieciešama, kā arī kāpēc tā ir svarīgāka par žurnālista vārda un izteiksmes brīvību un viņa informācijas avotu slepenību. Uzskatot izmeklēšanas tiesneša pieņemto lēmumu par informācijas avota norādīšanu par nesamērīgu un nepamatotu, to iespējams pārsūdzēt. Sūdzību var iesniegt ierosinājuma iesniedzējs, plašsaziņas līdzekļa žurnālists vai redaktors, un to izskata 10 dienu laikā augstāka līmeņa tiesas tiesnesis rakstveida procesā, kura lēmums nav pārsūdzams.³⁹ Piemēram, vēlēšanās noskaidrot, kurš izpaudis uzņēmuma konfidenciālo darbības plānu vai nopludinājis informāciju slepenā krimināllietā, nav uzskatāmas par sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm, kuras varētu attaisnot žurnālista informācijas avota atklāšanu. Cits gadījums būtu noziegums, piemēram, bērnu ļaunprātīga izmantošana. Avota identifikācija var palīdzēt identificēt noziedznieku, turklāt tiesnesis ir pārliecinājies, ka nav cita veida noziedznieka atklāšanai.⁴⁰

Pret žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotu jāizturas ar lielu piesardzību. Šobrīd esošais regulējums, jo īpaši, ievērojami palielinot sodu par informācijas avota noslēpuma izpaušanu un tikai izmeklēšanas tiesnesim piemītošās tiesības pieņemt lēmumu par informācijas avota atklāšanu kriminālprocesā, pietiekami aizsargā žurnālistu vārda un izteiksmes brīvību un rada informācijas avotiem pietiekami augstu uzticības pakāpi.

2.2. Žurnālistu tiesiskā aizsardzība (pret darba traucēšanu, uzbrukumiem, vajāšanu)

³³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.⁸ pants. Pieņemts 07.12.1984. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 51, 20.12.1984.

³⁴ Likumprojekta “Grozījumi likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/BB5E2E70274F2A06C225847F004525E5?OpenDocument>

³⁵ Turpat.

³⁶ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 22. panta otrā daļa. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

³⁷ Kriminālprocesa likuma 154. panta pirmā daļa. Pieņemts 21.04.2005. *Latvijas Vēstnesis*, 74, 11.05.2005.

³⁸ Turpat, 154. panta trešā daļa.

³⁹ Turpat, 154. panta ceturtdaļa.

⁴⁰ I. Azanda, I. Jaunalksne, M. Blicher Bjerregård. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Riga Mediju studiju centrs, 2018, 15. lpp. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

Eiropas Padomes 2016. gada rekomendācija par žurnālistu aizsardzību paredz, ka ir nepieciešams īpaši efektīvi aizsargāt žurnālistus, jo īpaši sievietes, kas draudus gan dzīvī, gan tiešsaistē saņem biežāk. Pasākumiem jābūt efektīviem, ātriem un jāņem vērā specifiskos draudus, ko saņem sievietes žurnālistes.⁴¹ No minētā izriet, ka žurnālisti uzskatāmi par vajāšanas riskam īpaši pakļautām personām, līdz ar to ir atbilstoši aizsargājamas, jo īpaši jāņem vērā, ka žurnālistes sievietes atrodas vārīgā pozīcijā.

Ņemot vērā pēdējo gadu notikumus Eiropā saistībā ar uzbrukumiem žurnālistiem un dažādu izdevumu redakcijām, kas aizsākušies ar šķietami nevainīgiem, bet uzmācīgiem saziņas mēģinājumiem, negatīviem komentāriem un vajāšanu, žurnālistiem ir pamats uztraukties par savu drošību. Kā liecina 2019. gada nogalē Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra “Re:Baltica” redakcijas gadījums, kad ilgstošs vajātājs ieradās ar sēru vainagu, tikai pēc publiskas kritikas par šo gadījumu tika ierosināts kriminālprocess.⁴² Atbildība par šādiem pārkāpumiem iestājas pēc Krimināllikuma 132.¹ panta, kas paredz atbildību par vajāšanu jeb par vairākkārtēju vai ilgstošu citas personas izsekošanu, novērošanu, draudu izteikšanu šai personai vai nevēlamu saziņu ar šo personu, ja tai ir bijis pamats baidīties par savu vai savu tuvinieku drošību. Šādi ierosināti procesi, cietušajiem vērošoties Valsts policijā, nereti tomēr noved pie kriminālprocesa izbeigšanas, policijai un arī prokuratūrai argumentējot, ka attiecīgās vajāšanas darbības nesasniedz kriminālatbildības līmeni, ņemot vērā, ka kriminālatbildība nav paredzēta par nekorektu un apgrūtināšu saziņu.

Diemžēl šobrīd tiesību aizsardzības iestādes nepievērš pietiekamu vērību attiecībā uz vajāšanā cietušajām personām īpašo statusu – žurnālistiem, nespējot efektīvi reaģēt un nepietiekami izvērtējot lietas faktiskos apstākļus. Tā, piemēram, jautājums par žurnālistu aizsardzību kļūva aktuāls 2019. gada otrajā pusē, pētnieciskās žurnālistikas centra “Re:Baltica” žurnālistēm izsakot draudus, kas tiešā veidā bija saistīti ar viņu profesionālo darbību, bet policija kavējās rīkoties un skaidroja to ar informācijas trūkumu.⁴³

2019. gada decembra sākumā Latvijas Žurnālistu asociācijas valde vērsās Valsts policijā, aicinot izveidot sistēmu, kā atpazīt vajāšanu un spēt ātri uz to reaģēt.⁴⁴ Eiropas Padome jau 2016. gadā rekomendēja dalībvalstīm izveidot ātrās reaģēšanas mehānismu (tiešsaistes platformu vai diennakts ārkārtas kontaktpunktu), lai nodrošinātu, ka žurnālistiem un citiem plašsaziņas līdzekļu dalībniekiem ir tūlītēja pieeja aizsardzības pasākumiem, kad viņiem draud⁴⁵, tomēr tāda Latvijā vēl 2019. gadā nebija ieviesta.

Par žurnālistu aizsardzības efektivitātes nepieciešamību un gadījumu par draudu izteikšanu žurnālistiem aktualitāti Latvijā liecina arī ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa 2019. gada 19. decembrī izdotā rezolūcija, aicinot kopīgi strādāt pie risinājuma situācijām, kad

⁴¹ Eiropas Padomes 2016. gada 13. aprīļa rekomendācija CM/Rec(2016)4 par žurnālistu aizsardzību. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9#_ftn1

⁴² Z. Mače, A. Bērtule. Policija kūtra žurnālistu aizsargāšanā draudu gadījumā; Ķuzis sola situāciju labot. LSM.lv, 17.12.2019. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/policija-kutra-zurnalistu-aizsargasana-draudu-gadijuma-kuzis-sola-situaciju-labot.a342068/>

⁴³ A. Ģiga. LŽA un VP parakstītais sadarbības memorands palīdzēs novērst žurnālistu apdraudējumu. Latvijas žurnālistu asociācija, 21.04.2020. Pieejams: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/valdes-lemumi/2020/04/21/lza-un-vp-parakstitais-sadarbibas-memorands-palidzes-noverst-zurnalistu-apdraudejumu/>

⁴⁴ Z. Mače, A. Bērtule. Policija kūtra žurnālistu aizsargāšanā draudu gadījumā; Ķuzis sola situāciju labot. LSM.lv, 17.12.2019. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/policija-kutra-zurnalistu-aizsargasana-draudu-gadijuma-kuzis-sola-situaciju-labot.a342068/>

⁴⁵ Eiropas Padomes 2016. gada 13. aprīļa rekomendācijas CM/Rec(2016)4 par žurnālistu aizsardzību 10. p. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9#_ftn1

žurnālistiem tiek izteikti draudi viņu profesionālās darbības dēļ. Ministru prezidents aicināja iekšlietu un kultūras ministrus pie risinājuma strādāt sadarbībā ar žurnālistiem un viņus pārstāvošām organizācijām, vienojoties par pastāvīgas sistēmas izveidi. Kā iespējamie risinājumi varētu būt, piemēram, kontaktpunkta izveide Valsts policijā šādu gadījumu operatīvai izskatīšanai, kā tas minēts Eiropas Padomes rekomendācijās par žurnālistu drošību.⁴⁶

2019. gada 20. decembrī Valsts policijai tīkoties ar Žurnālistu asociācijas pārstāvjiem, tika kopīgi meklēti risinājumi situācijām, kad žurnālistiem draud viņu profesionālās darbības dēļ. Valsts policija vienojās nodrošināt žurnālistiem kontaktpersonu, pie kuras var vērsties iespējamu draudu gadījumā un ar kuru iespējams sazināties 24 stundu laikā, lai pārbaudītu, vai draudētājs ir adekvāts vai bīstams. Tāpat policija apņēmas iespējami ātri izskatīt un pārbaudīt sniegto informāciju, kam sekotu arī attiecīga reakcija.⁴⁷

Kā liecina piemēri praksē, gadījumos, kad draudi tiek izteikti žurnālistiem, kuri atzīti par īpaši aizsargājamiem, saistībā ar viņu profesionālo darbību, policija nezina, kā rīkoties. Līdz ar to pastāvīgas sistēmas izveides ietvaros nepieciešamas arī kompetentas un atbilstoši apmācītas personas, kas spētu efektīvi reaģēt vajāšanas pret žurnālistiem gadījumā. Lai pilnveidotu policistu izpratni par žurnālistu vajāšanas un līdzīgām situācijām, to risināšanu, izvērtēšanu un, galvenokārt, reaģēšanu, 2019. gada nogalē Valsts policija informēja, ka ir plānotas arī apmācības policijas darbiniekiem.⁴⁸

Kā liecina jaunākā 2020. gada aprīļa beigās pieejamā informācija, situācijas risināšanas rezultātā Latvijas Žurnālistu asociācija, Latvijas Žurnālistu savienība un Valsts policija noslēgušas sadarbības memorandu, lai nodrošinātu efektīvu rīcību žurnālistu drošības nodrošināšanā. Tas definē savstarpējo informācijas apriti gadījumos, kad žurnālists saņemis draudus, kas saistīti ar viņa profesionālo darbību. Sadarbības realizācijas mehānisms ietver sekojošo:

1. Valsts policijā nozīmēta kontaktpersona sadarbībai ar žurnālistiem, gadījumos, kad žurnālisti saņem draudus saistībā ar žurnālista profesionālo darbību;
2. Par notikumiem, kuri saistīti ar žurnālista profesionālo darbību, un kuri apdraud žurnālista veselību, dzīvību, īpašumu vai godu un cieņu, un nepieciešama Valsts policijas tūlītēja rīcība, žurnālists Valsts policijai paziņo pa tālruni 110;
3. Žurnālistu organizācijas Valsts policijai sniedz tām pieejamo informāciju par personas atbilstību likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" ietvertajam žurnālista jēdzienam un citu Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nepieciešamo informāciju par žurnālista profesionālo darbību.⁴⁹

⁴⁶ S. Sabajevs. Kariņš: ministriem jārod risinājums žurnālistu aizsardzībai gadījumos, kad profesionālās darbības dēļ tiek izteikti draudi. Ministru kabinets, 20.12.2019. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/karins-ministriem-jarod-risinajums-zurnalistu-aizsardzibai-gadijumos-kad-profesionalas>

⁴⁷ A. Petrova. Policija nodrošinās žurnālistiem kontaktpersonu iespējamu draudu gadījumiem, LSM.lv, 20.12.2019. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/policija-nodrosinas-zurnalisti-kontaktpersonu-iespejamu-draudu-gadijumiem.a342459/>

⁴⁸ Policija turpmāk nodrošinās kontaktpersonu žurnālistiem ziņošanai par saņemtiem draudiem. LA.lv, 20.12.2019. Pieejams: <https://www.la.lv/policija-turpmak-nodrosinas-kontaktpersonu-zurnalisti-zinosanai-par-sanemtiem-draudiem>

⁴⁹ A. Ģiga. LŽA un VP parakstītais sadarbības memorands palīdzēs novērst žurnālistu apdraudējumu. Latvijas žurnālistu asociācija, 21.04.2020. Pieejams: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/valdes-lemumi/2020/04/21/lza-un-vp-parakstitais-sadarbibas-memorands-palidzes-noverst-zurnalistu-apdraudejumu/>

Tomēr plašākas publiskas informācijas par šo memorandu un kontaktpersonu nav. Tāpat nav arī pārlicības, ka mehānisms ir efektīvs. Par to liecina šī pētījuma autoru zvans uz Valsts policiju, kur sazvānītais dežurdaļas darbinieks neko nevarēja pateikt par šādu kontaktpersonu. Arī Latvijas Žurnālistu Asociācijas mājas lapā nav pieejama plašāka informācija par kontaktpersonu.

Kas attiecas uz administratīvo atbildību, tad par tādu apstākļu radīšanu, kuri žurnālistam traucē vai pilnīgi atņem iespēju pildīt likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” paredzētos žurnālista pienākumus, piemēro brīdinājumu vai naudas sodu fiziskajai un juridiskajai personai līdz divsimt naudas soda vienībām jeb līdz EUR 1 000.⁵⁰ Administratīvā pārkāpuma sods par minēto pārkāpumu ir ievērojami palielināts – līdz 1. jūlijam sods par šo pārkāpumu bija tikai līdz EUR 140.⁵¹ Turpretim jaunais EUR 1 000 naudas soda apmērs mudinātu jebkuru personu atturēties no žurnālistu pienākumu izpildes traucēšanas vai pilnīgas ierobežošanas. Žurnālisti, lai nodrošinātu savu tiesību ievērošanu, pēdējo gadu laikā vairākkārt ir atsaukušies uz minēto pārkāpumu. Ņemot vērā apdraudēto preses brīvības situāciju Latvijā un Eiropā, žurnālistu tiesību nodrošināšana ir izšķiroši svarīga kopējās vārda un izteiksmes brīvības nodrošināšanas kontekstā. Paredzētā pārkāpuma aizsargātās intereses ir žurnālista aizsardzība (tā pienākumu veikšanas laikā), kā arī netieši tiek aizsargātas sabiedrības intereses, nodrošinot tās tiesības uz informāciju, kuru, veicot savus darba pienākumus, nodrošina žurnālists.⁵²

Atbilstoši minētajam 2020.gada sākumā ir panākts progress jautājumā par žurnālistu tiesisko aizsardzību pret darba traucēšanu, uzbrukumiem un vajāšanu. Lai gan šobrīd vēl nav pieejama informācija par risinājuma efektivitāti, ieviešot Valsts policijā kontaktpersonu žurnālistiem, jācer, ka policijas solījumiem ātri reaģēt uz žurnālistu apdraudēšanas gadījumiem būs pozitīvs rezultāts.

2.3. Personas datu aizsardzība, veidojot mediju saturu

Ņemot vērā žurnālistu būtisko lomu un vārda brīvības nozīmīgumu demokrātiskā sabiedrībā, Vispārīgā datu aizsardzības regula jau paredz datu apstrādi žurnālistikas vajadzībām kā likumīgu apstrādes pamatojumu. Tāpat regulas 153. apsvērumā norādīts, ka valstīm normatīvajos aktos būtu jāparedz datu apstrādes atkāpes un izņēmumi attiecībā uz atsevišķiem regulas noteikumiem, ja apstrāde veikta tikai žurnālistikas mērķiem un tas vajadzīgs, lai panāktu līdzsvaru starp tiesībām uz personas datu aizsardzību un tiesībām uz vārda un informācijas brīvību. Regulas 85. panta otrā daļa uzskaita tās datu apstrādes regulējuma jomas, uz kurām attiecināmi izņēmumi, tai skaitā, datu subjekta tiesības, pārziņa un apstrādātāja tiesības, personas datu nosūtīšana uz trešajām valstīm un starptautiskām organizācijām u.c.

Latvijas normatīvie akti nosaka, ka datu apstrādes izņēmumi, veicot žurnālistiskas darbības, ir attiecināmi uz šīm darbībām tikai tad, ja tās veiktas ar mērķi publicēt informāciju, kas skar

⁵⁰ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 32. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

⁵¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.⁹ pants. Pieņemts 07.12.1984. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 51, 20.12.1984.

⁵² Likumprojekta “Grozījumi likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/BB5E2E70274F2A06C225847F004525E5?OpenDocument>

sabiedrības intereses.⁵³ Vispārīgās datu aizsardzības regulas noteikumi (izņemot datu apstrādes principus) netiek piemēroti, ja datu apstrāde vienlaikus atbilst trīs kritērijiem:

- 1) datu apstrādi veic, lai īstenotu tiesības uz vārda un informācijas brīvību, ievērojot personas tiesības uz privāto dzīvi, un netiek skartas tādas datu subjekta intereses, kurām nepieciešama aizsardzība un kuras ir svarīgākas par sabiedrības interesēm;
- 2) datu apstrādi veic ar mērķi publicēt informāciju, kas skar sabiedrības intereses;
- 3) datu regulas noteikumu ievērošana nav savietojama vai liedz īstenot tiesības uz vārda un informācijas brīvību.⁵⁴

Līdz ar to, veicot personas datu apstrādi žurnālistikas mērķiem, žurnālistiem ir jāievēro datu apstrādes principi, proti, datu apstrādei ir jābūt godprātīgai un likumīgai, un personas dati jāapstrādā tikai atbilstoši paredzētajam mērķim un mērķim nepieciešamajā apjomā. Satversmes tiesa norāda, ka no starptautiskajiem cilvēktiesību aizsardzības dokumentiem visupirms izriet vispārīgie personas datu aizsardzības pamatprincipi: tiesiskums, taisnīgums, minimalitāte (jeb minimizēšana – *aut. piez.*) un anonimitāte.⁵⁵ Savukārt uz citām datu apstrādes prasībām nepieciešamības gadījumā žurnālistiem ir noteikti ievērojami izņēmumi, lai datu apstrādes tiesiskais regulējums nekavētu žurnālistu darbu un vārda brīvības īstenošanu.

Datu valsts inspekcija norāda, ka starp tiesībām uz vārda brīvību un tiesībām uz personas datu aizsardzību pastāv zināma robeža, kuru pārkāpjot tiek veikta nelikumīga personas datu apstrāde.⁵⁶ Lai to novērstu, veicot datu apstrādi žurnālistisku darbību laikā, žurnālistam ir jāizvērtē, vai publicētā informācija par personu ir samērīga.⁵⁷ Eiropadome ir izstrādājusi kritērijus, kuri izmantojami, veicot tiesību uz vārda brīvību un tiesību uz personas datu aizsardzību sabalansēšanu personas datu publicēšanas gadījumā:

1. vai informāciju ir nepieciešams zināt sabiedrībai;
2. vai tā ir kāda svarīga sabiedrības interese;
3. vai persona, par kuru publicē informāciju (datu subjekts), ir publiska persona;
4. kā informācija tika iegūta;
5. vai informācija ir uzticama.⁵⁸

Secināms, ka tiesiskais regulējums ir piemērots mediju videi un žurnālisti nav pakļauti nesamērīgiem datu apstrādes nosacījumiem. Izaicinājumus varētu sagādāt tiesiskā regulējuma piemērošana praksē, īpaši samērīguma izvērtējums. Taču gan tiesu prakse, gan žurnālista darbības laikā iegūtā pieredze varētu veicināt izpratni, kā veicama tiesību sabalansēšana.

⁵³ Fizisko personu datu apstrādes likuma 32. pants. Pieņemts 21.06.2018. *Latvijas Vēstnesis*, 132, 04.07.2018.

⁵⁴ Turpat, 32. panta otrā daļa.

⁵⁵ Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedums lietā Nr. 2010-51-01, 14. punkts.

⁵⁶ Personas datu apstrāde žurnālistikas vajadzībām. Datu valsts inspekcija, 26.09.2017. Pieejams: <https://www.dvi.gov.lv/lv/zinas/personu-datu-apstrade-zurnalistikas-vajadzibam/>

⁵⁷ Satversmes tiesa 2010. gada 18. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-74-01 norāda, ka Satversmē noteiktās pamattiesības var ierobežot, ja vien ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs.

⁵⁸ Handbook on European data protection law, European Union Agency for Fundamental Rights, Council of Europe, 2014, 23.–25. lpp.

2.4. Vārda brīvības un žurnālistu tiesību ierobežojumi, to pamatojums (diskriminācijas, naida runas aizliegums, publicējamā satura nozīmība sabiedrībā, personas tiesību ievērošana)

Latvijas mediju politikas pamatus nosaka Satversmes 100. pants: “Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.” Tā kā vārda brīvības īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesas varu un objektivitāti.⁵⁹

Vārda brīvība var tikt ierobežota, ņemot vērā, ka vārda brīvība var konfliktēt ar goda un cieņas aizskaršanu un naida runu, tomēr ierobežojumiem jābūt tādiem, lai pārlieku neierobežotu un neapdraudētu žurnālistu tiesības uz vārda brīvību un sabiedrības tiesības uz informāciju. Būtisku ierobežojumu paredz Satversmes 96. pants, proti, ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Tādējādi žurnālisti ir ierobežoti, pirms informācijas publicēšanas izvērtējot, vai netiks aizskartas kādas personas tiesības. Arī tad, ja publicējamā informācija ir sabiedrībai nozīmīga, žurnālistam jāizvērtē, vai personas aizskārums ir samērīgs ar sabiedrības ieguvumu no iegūtās informācijas jeb žurnālistiem jābūt pamatotai pārliecībai, ka informācija ir sabiedrībai nozīmīga un attaisno iejaukšanos privātajā dzīvē, ko sargā Satversme.⁶⁰

To, kur ir robeža starp gadījumiem, kad vārda brīvību ir nepieciešams vai arī nepieļaujams ierobežot, lielā mērā nosaka katras valsts vēsturiskās tradīcijas, politiskā kultūra un citi faktori. Tāpat jāņem vērā konkrētā situācija, kurā izteikumi pausti, kāds ir bijis autora mērķis, kā sabiedrība šos izteikumus uztvērusi.⁶¹

Visbiežāk tiesību aktos kā leģitīmie mērķi vārda brīvības ierobežošanai tiek minēti:

1. citu personu tiesību aizsardzība (piemēram, novēršot informācijas par personas privāto dzīvi nepamatotu publiskošanu);
2. valsts un sabiedrības drošības aizsardzība (piemēram, aizliedzot naidu kurinošus izteikumus vai ierobežojot valsts noslēpumu saturošas informācijas publiskošanu);
3. nepieciešamība nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu un nevainīguma prezumpciju (piemēram, lai kādā noziegumā apsūdzētās personas netiktu presē atzītas par vainīgām jau pirms tiesas sprieduma);
4. vārda brīvības ierobežošana var tikt saistīta arī ar intelektuālā īpašuma aizsardzību (piemēram, novēršot nelegālu kino vai mūzikas darbu izplatīšanu).⁶²

⁵⁹ Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojums Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam”. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

⁶⁰ I. Azanda, I. Jaunalksne, M. Blicher Bjerregård. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Rīga Mediju studiju centrs, 2018, 12. lpp. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

⁶¹ A. Kučs. Kas ir vārda brīvība, un vai to var ierobežot? LV portāls, 03.02.2015. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/268456-kas-ir-var-da-briviba-un-vai-to-var-ierobezot-2015>

⁶² Turpat.

Tomēr, ierobežojot vārda brīvību, nepietiek tikai ar minēto mērķu uzskaitījumu. Katrā gadījumā jāveic rūpīga izvērtēšana un jāsniedz pārliecinoši argumenti, kādēļ konkrētajā gadījumā legītīma mērķa aizsardzības intereses ir pārākas par nepieciešamību garantēt vārda brīvību.⁶³

Žurnālistu tiesības tiek ierobežotas arī ar mūsdienās paaugstināto publiskās telpas agresivitāti un naida runu. Šai sakarā medijiem jāspēj vienlaikus ievērot vārda brīvības principu un maksimāli ierobežot visu veidu diskriminējoša satura parādīšanos (pamatojoties uz Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, kas nosaka diskriminācijas aizliegumu un naida kurināšanu pret personu vai personu grupu dzimuma, vecuma, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, seksuālās orientācijas, invaliditātes, rases vai etniskās piederības, valstspiederības vai citu apstākļu dēļ).⁶⁴

Citās valstīs, piemēram, Vācijā no 2017. gada spēkā ir Likums par tiesībaizsardzības uzlabošanu sociālajos tīklos⁶⁵, kas piespiež sociālos medijus dzēst nelegālu saturu, piemēram, naida kurināšanu. Lai gan Latvijā aktuāls naida izpausmes veids ir “naida runa” internetā, Latvijā šāds normatīvais akts nepastāv. Arī jēdziens “naida noziegums” nav iekļauts Latvijas normatīvajos aktos. Iespējams minētais izskaidrojams ar faktu, ka valstī par šāda rakstura noziegumiem ir ierosināts salīdzinoši maz kriminālprocesu. Vienlaikus arvien vairāk cilvēku pēc savas iniciatīvas ziņo par anonīmo komentāru saturu, tomēr šādu gadījumu skaits tāpat ir mazs.⁶⁶

Žurnālistu tiesību ierobežojumu draudi bija 2018. gadā, sākoties Vispārīgās datu aizsardzības regulas piemērošanai Latvijā. Lai gan regula žurnālistiem nemaz neparedz būtiski jaunas tiesības vai pienākumus, kas nav bijuši spēkā līdzšinējā tiesiskajā regulējumā, problēma pastāvēja sabiedrības, tostarp valsts un pašvaldības iestāžu darbinieku, attieksmē, kas “piesedzoties” ar regulas prasībām, ierobežoja piekļuvi sabiedrībai nozīmīgai informācijai. Galvenie riski tika saskatīti divos aspektos. Pirmkārt, nepamatoti “aizsedzoties” ar datu regulu, valsts iestādes varētu apgrūtināt žurnālistu piekļuvi viņu darbam nepieciešamajai informācijai, ierobežojot žurnālistu tiesības uz informāciju. Otrkārt, atsaucoties uz regulu, medijiem varētu “uzbrukt” arī privātpersonas, kas nokļūtu žurnālistu uzmanības lokā.⁶⁷

Tomēr sākotnējās bažas, ka valsts iestādes varētu apgrūtināt žurnālistu piekļuvi informācijai, kļūdījās 2019. gada 18. aprīļa Senāta spriedums, ar kuru Senāts atzīst žurnālistu tiesības saņemt informāciju par pašvaldības līdzekļu izlietojumu pašvaldības nodibinājumā “Riga.lv”. Lai gan pieprasītā informācija ietvēra arī fizisko personu datus, kas ir ierobežotas pieejamības informācija, Senāts uzsvēra, ka šāds informācijas statuss neizslēdz iespēju, ka arī šāda informācija var tikt izsniegta trešajām personām. Atbilstoši Informācijas atklātības likuma normām ierobežotas pieejamības informāciju var izsniegt, ja informācijas saņemšanas nepieciešamības interese prevalē pār to interesi, kuras aizsardzībai informācijai noteikts

⁶³ Turpat.

⁶⁴ Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojums Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam”. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

⁶⁵ Act to Improve Enforcement of the Law in Social Networks (Network Enforcement Act). Pieejams: https://www.bmjbv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/NetzDG_engl.pdf;jsessionid=2B85386D6C41C44173EEFD38530E6E.1_cid289?__blob=publicationFile&v=2

⁶⁶ S. Krūzkopa. Naida runa – kad vārda brīvības robežas pārkāptas. LV portāls, 22.10.2019. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/309618-naida-runu-kad-var-da-brivibas-robezas-parkaptas-2019>

⁶⁷ E. Brikamen. Vārda brīvība un žurnālistika. Vispārīgā datu aizsardzības regula VI. LV portāls, 30.05.2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/296074-var-da-briviba-un-zurnalistika-vispariga-datu-aizsardzibas-regula-vi-2018>

ierobežotas pieejamības statuss.⁶⁸ Senāts arī ņēma vērā, ka konkrētajā gadījumā nav pamata apšaubīt, ka fizisko personu dati tiek prasīti nevis tukšas ziņkārības apmierināšanai, bet pašvaldības līdzekļu izlietošanas pamatotības un tiesiskuma uzraudzībai, proti, žurnālistu “sargsuņa” funkcijas īstenošanai. Šādos apstākļos Senāts atzina, ka ir samērīgi ierobežot fizisko personu datu aizsardzību par labu sabiedrības tiesībām ar žurnālistu starpniecību sekot līdzi tam, kā tiek izlietoti pašvaldības līdzekļi.⁶⁹ Senāts norādīja, ka šādos gadījumos personas datu izsniegšanu pieļauj arī Vispārīgā datu aizsardzības regula.

Secināms, ka žurnālistu tiesības netiek nesamērīgi vai pārmērīgi ierobežotas, ņemot vērā, ka žurnālistu tiesību ierobežojumi pamatā izriet no Satversmē ietvertajām fundamentālajām cilvēka pamattiesībām (tiesības uz privāto dzīvi). Tomēr arī pirms sabiedrībai nozīmīgas informācijas publicēšanas žurnālistiem ir jāizvērtē, vai netiks aizskartas kādas personas tiesības un vai personas aizskārums ir samērīgs ar sabiedrības ieguvumu no iegūtās informācijas.

2.5. Tiesību tikt aizmirstam ietekme un līdzsvars starp tiesībām izplatīt informāciju

Tiesības tikt aizmirstam jeb tiesības uz savu personas datu dzēšanu nostiprinātas Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. pantā. Šīs tiesības paredz, ka personai ir tiesības iebilst datu apstrādes turpināšanai, kā arī pieprasīt neatgriezenisku savu personas datu dzēšanu, kad to apstrādei vairs nav tiesiska pamata, neatkarīgi no tā, ka agrāk persona ir sniegusi savu piekrišanu savu datu apstrādei, vai uzņēmums norāda, ka tas neveic personas datu publicēšanu.⁷⁰ Tiesības tikt aizmirstam neattiecas tikai uz meklētājprogrammu (piemēram, Google reģionālo lapu) rezultātu atspoguļošanu, bet gan uz daudz plašāku tiesību apjomu, nosakot, ka personai ir tiesības vērsties pie jebkura datu apstrādes pārziņa, pieprasot dzēst savus personas datus.⁷¹

Vispārīgajā datu aizsardzības regulā fiziskām personām ir piešķirtas tiesības pieprasīt savu datu dzēšanu, un organizācijām ir pienākums to darīt, izņemot šādos gadījumos:

1. uzņēmuma/organizācijas rīcībā esošie personas dati ir vajadzīgi, lai īstenotu tiesības uz vārda brīvību un informāciju;
2. minētie dati jāpatur, lai izpildītu juridisku pienākumu;
3. pamatojoties uz sabiedrības interesēm (piemēram, sabiedrības veselības jomā, zinātniskās, statistiskās vai vēstures pētniecības nolūkos);
4. arhivēšanas nolūkos sabiedrības interesēs, zinātniskās vai vēstures pētniecības nolūkos;
5. lai celtu, īstenotu vai aizstāvētu likumīgas prasības.⁷²

⁶⁸ Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. A420169118, SKA-917/2019, 8. punkts.

⁶⁹ Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. A420169118, SKA-917/2019, 15. punkts.

⁷⁰ Daži aspekti Vispārīgās datu aizsardzības regulas (Regula) kontekstā. Latvijas Republikas Tiesībsargs. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/datu-regula>

⁷¹ Turpat.

⁷² Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) 17. panta trešā daļa. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*.

No minētā izriet, ka gadījumā, ja uzņēmumam vai organizācijai pieder tiešsaistes laikraksts un kāds no tā žurnālistiem publicē rakstu par to, kā kāds politiķis ārzonas bankās ir legalizējis nelikumīgi iegūtus līdzekļus, taču minētais politiķis pieprasa izņemt šo rakstu, jo tiek apstrādāti viņa personas dati, tad, tā kā šos personas datus izmanto, lai īstenotu tiesības uz vārda brīvību, principā organizācijai nav pienākuma šos datus izdzēst.⁷³

Nemot vērā, ka personai ir tiesības vērsties pie jebkura datu apstrādes pārziņa ar pieprasījumu dzēst savus personas datus, arī žurnālistiem ir pienākums to darīt ar atsevišķiem izņēmumiem, kas žurnālistiem vienlaikus ļauj arī saglabāt un neierobežot tiesības izplatīt informāciju.

2.6. Redakcionālās un individuālās atbildības nošķirums. Iekšējās un ārējās atbildības nošķirums

Viens no Latvijas mediju politikas pamatprincipiem ir mediju vides kvalitāte un atbildīgums. Mediji sabiedrībai piedāvā kvalitatīvu, atbildīgu, uzticamu, neatkarīgu žurnālistiku. Mediju darbinieki un individuālie žurnālisti apzinās un ievēro profesionālās ētikas un kvalitātes kritērijus – objektivitāti, viedokļu sabalansēšanu, atbildību un citus.⁷⁴ Redakcionālā atbildība attiecas uz mediju profesionāļu darbu mediju organizācijās, kas ietver redaktora pienākumu ne tikai brīvi veidot mediju saturu un par to atbildēt, bet arī pildīt mediju vadītāju uzdevumus, pienākumu sasniegt noteiktu mērķa auditoriju un uzņemties atbildību par medija finanšu rezultātiem.⁷⁵

Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” nosaka, ka par masu informācijas līdzeklī publicējamo materiālu saturu atbild redaktors.⁷⁶ Vienlaikus likums nosaka žurnālista pienākumu sniegt patiesu informāciju un ievērot valsts, sabiedrisko organizāciju, uzņēmējiesabiedrību (uzņēmumu) un personu tiesības un likumīgās intereses,⁷⁷ kā arī nosaka, ka žurnālists ir atbildīgs par viņa sniegto informāciju, kas tiek publicēta un aizskar personas godu un cieņu vai personas privāto dzīvi.⁷⁸ Atbilstoši minētajam likumam fiziskās vai juridiskās personas ir tiesīgas pieprasīt, lai masu informācijas līdzekļi atsauc par tām publicētās ziņas, ja tās neatbilst patiesībai⁷⁹, un šādā gadījumā tieši masu informācijas līdzeklim ir jāatlīdzina šai personai nodarītais kaitējums⁸⁰. No likuma izriet, ka, vērtējot atbildību, primāri par publikāciju ir atbildīgs un kaitējums jāatlīdzina masu informācijas līdzeklim (minētais gan nenožīmē, ka žurnālists tiek atsvabināts no pienākuma sniegt patiesu informāciju, ievērot uzņēmumu tiesības

⁷³ Vai personas dati vienmēr jāizdzēš, ja to pieprasa attiecīgā persona? Eiropas Komisija. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rules-business-and-organisations/dealing-citizens/do-we-always-have-delete-personal-data-if-person-asks_lv

⁷⁴ Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojums Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam”. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

⁷⁵ A. Rožukalne. Mediju regulācija – turēšanās uz slidenas nogāzes. Laikraksts “Bauskas Dzīve”, 19.10.2019. Pieejams: <https://www.bauskaszive.lv/projekts-mediju-kritika/mediju-regulacija-turesanas-uz-slidenas-nogazes-181625>

⁷⁶ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 16. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

⁷⁷ Turpat, 25. p.

⁷⁸ Civillikuma 2352.¹ panta trešā daļa. Pieņemts 28.01.1937. *Valdības Vēstnesis*, 41, 20.02.1937.

⁷⁹ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 21. panta pirmā daļa. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

⁸⁰ Turpat, 28. p.

un likumīgās intereses, tāpat arī masu informācijas līdzekļa redaktors).⁸¹ Kā norādījusi Augstākā tiesa, atbildība saskaņā ar Civillikuma 2352.¹ pantu iestājas tieši par nepatieso ziņu izplatīšanu, proti, par šo ziņu ievietošanu interneta portālā, tādējādi nav nozīmes, ka ziņu izplatītājs noslēdzis ar publikācijas autoru līgumu, kas paredz, ka par publikācijas saturu atbild raksta autors.⁸²

Tomēr, konstatējot ne tikai laikraksta, bet arī žurnālista vainu, prasība par atlīdzības piedziņu par morālā kaitējuma kompensāciju var tikt vērsta arī pret žurnālistu.⁸³ Ja prasībā, kas celta pret godu un cieņu aizskarošu ziņu izplatītāju un pret laikrakstu, kurā šīs ziņas izplatītas, nav norādīts, kādā apjomā katram no atbildētājiem saistībā ar celto prasību ir jāatbild, tiesai ir jāizvērtē katra atbildētāja faktisko darbību apjoms saistībā ar prasītāja tiesību aizskārumu.⁸⁴

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka kompensāciju var prasīt gan no publikācijas autora vai no intervējamās personas, gan arī no izdevēja, kas ziņu publicējis, ņemot vērā, ka reputācijas aizskārumus varēja tikt paveikts tikai ar laikraksta publikācijas starpniecību un izdevējs parasti ir labākā finansiālā situācijā par apmelojumu izteicēju. Šajā ziņā vērtējams, vai izdevniecībai bija pilna redakcionālā brīvība attiecībā uz to, vai reputāciju aizskarošie apgalvojumi tiks publiskoti un kā tie tiks publiskoti.⁸⁵

Raksturojot individuālo atbildību, žurnālistam ir pienākums ievērot Krimināllikumā noteiktos aizliegumus. Ja žurnālists pārkāpj Krimināllikumu, attiecīgi iestājas kriminālatbildība viņam kā fiziskai personai.⁸⁶ Žurnālistiem ir aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, kas aicina uz vardarbību un pastāvošās iekārtas gāšanu, propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu.⁸⁷ Piemēram, ja žurnālists TV sižetā rāda, kā no kādreizējā armijas poligonā atrasta lādiņa ātri var izgatavot spridzekli, atklājot sīkas ietaises detaļas, žurnālists var tikt apsūdzēts par sprāgstvielu izgatavošanu un glabāšanu⁸⁸, taču redakcijai kriminālatbildība neiestāsies.

Krimināllikuma 144. pants nosaka atbildību par korespondences un pa elektronisko sakaru tīkliem pārraidāmās informācijas noslēpuma pārkāpšanu. Piemēram, ja žurnālista rokās ir nonācis nozīmīgas telefona sarunas atšifrējums, bez abu adresātu piekrišanas to nav ieteicams uzreiz pārraidīt tiešajā ēterā. Konkrētajā gadījumā, izvērtējot sabiedrisko nozīmīgumu, vēlams

⁸¹ Augstākās tiesas 2018. gada 26. februāra spriedums lietā Nr. SKC-23/2018, 9.2. punkts.

⁸² Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-637/2013, 12.2. punkts.

⁸³ Augstākās tiesas Senāta 2002. gada 8. maija spriedums lietā Nr. SKC-261/2002.

⁸⁴ Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 30. janvāra paplašinātā sastāva spriedums lietā Nr. SKC-3/2008 (C04260903).

⁸⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 9. novembra spriedums lietā “Krone Verlags GmbH & Co KG v. Austria (No. 4)”, iesnieguma Nr. 72331/01, 32., 36. punkts.

⁸⁶ I. Azanda, I. Jaunalksne, M. Blicher Bjerregård. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Riga Mediju studiju centrs, 2018, 6. lpp. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

⁸⁷ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. panta pirmā daļa. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

⁸⁸ I. Azanda, I. Jaunalksne, M. Blicher Bjerregård. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Riga Mediju studiju centrs, 2018, 6. lpp. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf

publiskot šādas sarunas atstāstījumu, lai maksimāli mēģinātu izvairīties no kriminālatbildības.⁸⁹ Tāpat žurnālists var arī tikt saukts pie kriminālatbildības par neslavas celšanu jeb apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tīšu izplatīšanu.⁹⁰

Secināms, ka prasības, piemēram, par personai neslavu ceļošu publicētu informāciju, var tikt celtas reizē gan pret masu informācijas līdzekli, kas ir atbildīgs par publikāciju, gan arī pret redaktoru par pienākumu nodrošināt normatīvajiem aktiem atbilstošu publicējamā materiāla saturu. Tomēr minētais nenozīmē, ka arī žurnālists nebūtu atbildīgs par patiesas informācijas sniegšanu, jo prasības tiek celtas arī pret žurnālistiem kā fiziskām personām, kuras sagatavo publicējamo materiālu. Tādējādi tiesa vērtē katra atbildētāja faktisko darbību apjomu saistībā ar prasītāja tiesību aizskārumu, piemēram, kurš pasūtīja rakstu, kurš uzdeva žurnālistiem sagatavot materiālu, kam pieder portāls, kurā tika publicēts raksts, kurš nodrošināja sagatavoto materiālu izplatīšanu un kurš vispār izstrādāja rakstu. No tiesiskā regulējuma izriet, ka bez atbildības neizpaliek neviens. Proti, masu informācijas līdzeklis primāri atbild par publikāciju un atlīdzina kaitējumu, redaktors atbild par masu informācijas līdzeklī publicējamo materiālu saturu un žurnālists atbild par patiesas informācijas sniegšanu un personu un uzņēmumu tiesību un likumīgo interešu ievērošanu. Līdz ar to esošais regulējums ir pietiekams, neatstājot nevienu bez atbildības un nošķirot, par ko ir atbildīgs ne tikai masu informācijas līdzeklis, bet arī redaktors un žurnālists. Minētais attiecīgi ļauj medijam izprast savus pienākumus, tapt kvalitatīvam saturam un piedāvāt sabiedrībai atbildīgu un uzticamu žurnālistiku.

3. MEDIJU KONKURENCES REGULĒJUMS

3.1. Sabiedrisko un privāto mediju konkurence par maksas saturu un reklāmām: iecerētie grozījumi EPLL un sabiedrisko mediju iziešana no reklāmas tirgus

Latvijas mediju politikas pamatnostādņu 2016.–2020. gadam īstenošanas plānā kā viens no darbības virzieniem norādīts Latvijas elektronisko mediju darbības vides uzlabošana. Lai to īstenotu, 2016. gadā bija plānots izstrādāt priekšlikumu likumprojektam – starptautiskā pieredzē balstītu risinājumu elektronisko mediju (sabiedrisko un komerciālo) pārvaldības reformai un novērst interešu konfliktu elektronisko mediju pārvaldībā, skaidri nodalot līdzšinējās Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes funkcijas: sabiedrisko mediju pārvaldība un visu elektronisko mediju regulatora funkcija.

2018. gadā Saeima atbalstīja grozījumus Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā, kas paredz sabiedrisko elektronisko mediju iziešanu no reklāmas tirgus visās platformās no 2021.gada. Grozījumi arī stiprinātu Latvijas informatīvo telpu, veicinot kvalitatīva un uzticama satura plašāku pieejamību elektronisko mediju programmās.

Grozījumi nosaka, ka no 2021.gada sabiedriskajiem elektroniskajiem medijiem piešķirs papildu līdzekļus tādā apjomā, kas atbilst par komerciālo paziņojumu izvietošanu gūtajiem ieņēmumiem, kā arī izmaksām, kas radīsies, aizstājot komercpaziņojuma raidlaiku ar oriģinālsaturu. Programmu veidošanas vispārīgos noteikumus papildinās ar neitralitātes un precizitātes principu, kā arī noteiks pienākumu informatīvi dokumentāajos raidījumos un ziņās

⁸⁹ Turpat, 12. lpp.

⁹⁰ Krimināllikuma 157. pants. Pieņemts 17.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200, 08.07.1998.

atspoguļot faktus tā, lai apzināti nemaldinātu auditoriju un samazinātu faktiem neatbilstošas un maldinošas informācijas izplatīšanu.⁹¹

Neatkarīgi sabiedriskie mediji kā kvalitatīvas informācijas telpas uzturētāji tiek raksturota kā būtiska demokrātijas uzturēšanas nepieciešamība.⁹² *Dr. sc. comm.* Ieva Beitika norāda, ka sociāli atbildīga sabiedrisko mediju attīstības perspektīvas ietvaros sabiedriskie mediji nodrošina tādu saturu veidošanu, kuru nenosaka tirgus signāli, reklāmdevēji vai skatītāji, bet gan pieprasījums pildīt pilsoniskuma, universāluma un kvalitātes principus. Sabiedriskie mediji pilda faktiski konstitucionālu komunikatīvo funkciju demokrātijā. Līdz ar to sabiedriskie mediji ir vērtība sabiedrībā ārpus tirgus pastāvēšanas un to pastāvēšanu pamato idejiskais vērtību ētoss, nevis tirgus piedāvājums.⁹³ Ja sabiedriskajam medijam ir komercializācijas pazīmes, tas rada risku, ka saturs tiek veidots, vadoties no tirgus prasībām. Tādējādi likuma grozījumu pamatbūtība vērtējama atzinīgi, jo nodrošinās sabiedrisko mediju neatkarību no tirgus prasībām, kā arī nekropļos konkurenci mediju komercdarbībā.

Pašlaik Saeima arī izstrādā Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likumprojektu, kurā detalizētāk regulē sabiedrisko elektronisko mediju pārvaldību. Ar šo likumu plānots novērst NEPLP interešu konfliktu un radīt jaunu pārvaldības institūciju - Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomi. Pašlaik NEPLP vienlaikus veic gan regulatora funkcijas, rūpējoties par Latvijas elektronisko mediju nozares kopējo attīstību un to uzraugot, gan Latvijas sabiedrisko elektronisko mediju kapitāla daļu turētāja funkcijas, kā arī nosaka to sabiedrisko pasūtījumu.

Tomēr lielākais trūkums saistībā ar sabiedrisko mediju iziešanu no reklāmas tirgus ir neatrisinātais finansējuma jautājums. Tā kā finansēšanas sistēma ir viens no instrumentiem, kā īstenot politisko ietekmi medija darbībā, mazinot uzskatu daudzveidības brīvību un veicinot pašcenzūru,⁹⁴ tad sabiedrisko mediju sistēma ir jāveido iespējami neatkarīgāka no politiskajām institūcijām. Pieņemot grozījumus, tika noteikts, ka tos ieviesīs, tiklīdz tiks rasts finansējums. Tādējādi pieņemtie grozījumi it kā īstenotu mērķi nodalīt valsts atbalsta veidus sabiedriskajiem un privātajiem medijiem, tomēr, neparedzot reālus līdzekļus, lai īstenotu sabiedrisko mediju finansēšanu, mērķis nevar tikt izpildīts.

3.2. Pašvaldību informatīvo izdevumu regulējums. Sabiedrības informēšanas un sabiedrisko attiecību funkcijas nodalīšana no mediju darbības. Pašvaldības atbildība par publicēto saturu.

Pašreizējais tiesiskais regulējums nosaka, ka likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” noteikumi neattiecas uz pašvaldību informatīvajiem izdevumiem.⁹⁵ Tas nozīmē, ka valsts un pašvaldību institūcijas nedibina un neizdod periodiskos izdevumus un interneta

⁹¹ Saeima atbalsta sabiedrisko mediju iziešanu no reklāmas tirgus. Latvijas Republikas Saeima, 20.06.2018. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27020-saeima-atbalsta-sabiedrisko-mediju-iziesanu-no-reklamas-tirgus>

⁹² S. Cushion. *The Democratic Value of News: Why Public Service Media Matter*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, p. 256.

⁹³ I. Beitika. *Sabiedriskais medijs un sabiedriskais labums: Latvijas pieredzes analīze*. Promocijas darbs. Rīga: 2015, 51. lpp.

⁹⁴ R. Collins. *Public Service Broadcasting: Too Much of a Good Thing?* In: Cowling, J., Tambini, D. (Eds). *From Public Service Broadcasting to Public Service Communications*. London: IPPR. 2002, p. 130.

⁹⁵ Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 2. p. Pieņemts 20.12.1990. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 5/6 14.02.1991.

vietnes kā masu informācijas līdzekļus. Tomēr pašvaldības drīkst veikt sabiedrības informēšanas pienākumu.

Latvijas mediju politikas pamatnostādņu 2016.–2020. gadam īstenošanas plānā paredzēts panākt godīgu konkurenci reģionālo mediju tirgū. Kā veicamie uzdevumi norādīti: noteikt, ka pašvaldību un citu publisko personu finansēti vai pilnīgā vai daļējā kontrolē esoši informatīvie izdevumi un citi komunikācijas kanāli neveic komercdarbību reklāmas tirgū un pilnveidot (t.sk. precizēt) normatīvo regulējumu pašvaldību un citu publisko personu pienākumam informēt sabiedrību.

Pašvaldību informatīvo izdevumu nošķiršana no masu informācijas līdzekļiem veicina robežas noteikšanu starp profesionālu žurnālistiku, no vienas puses, un pašvaldības pienākuma izpildi informēt sabiedrību un sabiedrisko attiecību darbības, no otras puses. Tomēr aizvien nav skaidri definēts, kas ir informatīvais izdevums, un nav regulēta reklāmas un cita maksas satura publicēšana pašvaldības informatīvajos izdevumos. Kaut pašvaldībām liegts reģistrēt informatīvos izdevumus kā masu informācijas līdzekļus, tās tik un tā drīkst darboties preses izdevumu izdošanas un reklāmas tirgū, piemēram, vienkārši publicējot maksas reklāmas sludinājumus pašvaldības izdevumos, vai arī dibinot kapitālsabiedrību, ja konstatē tirgus nepilnību.⁹⁶

Preses izdevēji un žurnālistu organizācijas jau gadiem cenšas panākt, ka pašvaldībām aizliedz izdot bezmaksas avīzes un tamlīdzīgus izdevumus, kas kropļo konkurenci un nelabvēlīgi ietekmē neatkarīgas un kvalitatīvas mediju vides pastāvēšanu demokrātiskā valstī reģionālā līmenī un liedz godīgu mediju tirgus principu ievērošanu. Savukārt pašvaldībām šajā jautājumā ir pretējs viedoklis, un tās pārsvarā uzskata, ka ir jāsaglabā iespējas izdot informatīvus izdevumus. 2019. gadā rosinātie grozījumi, ar kuriem aizliegtu izdot informatīvos izdevumus pavisam, Saeimā netika atbalstīti.

Kultūras ministrija 2016. gadā izstrādājusi priekšlikumus “Normatīvā regulējuma izstrādei par pašvaldību un citu publisko personu informatīvo izdevumu nepiedalīšanos reklāmas tirgū un sabiedrības informēšanas pienākuma īstenošanu”. Tajos apkopoti ieteikumi reklāmas publicēšanai, izdevuma noformējuma un nosaukuma vadlīnijas, ieteikumi pašvaldību informatīvo izdevumu saturam un apkopoti veidošanas ētiskie principi. Īpaši vērtīga nodaļa ir ētikas principi. Ņemot vērā, ka pašvaldību informatīvie izdevumi ir plaši pieejami un tiem ir ietekme sabiedrības viedokļa veidošanā, ētikas principi paredz, ka saturam jābūt informatīvam un objektīvam, neizmantojot izdevumu partiju un deputātu slavināšanai vai politisko pretinieku noniecināšanai.⁹⁷

Faktiskā situācija liecina, ka pašvaldību informatīvie izdevumi, kas tiek izdoti par budžeta līdzekļiem, bieži vien informāciju nesniedz neitrālā veidā, publicējot reģionā valdošajam politiskajam spēkam labvēlīgu viedokli, t.sk. oponentus noniecinošu saturu, kas var radīt pat kaitējumu personas tiesībām uz goda un cieņas neaizskaramību. Nepastāvot skaidram pašvaldību informatīvo izdevumu regulējumam, problemātisks ir arī jautājums par atbildību aizskaroša publicētā satura gadījumā. Pašreizējais tiesiskais regulējums paredz vērsties vispārējā kārtībā pret ziņu izplatītāju, kas ir pašvaldība. Tādējādi kaitējums kompensējams no pašvaldības budžeta līdzekļiem. Tā kā pašvaldības informatīvajam izdevumam nepiemēro

⁹⁶ Konkurences neitralitātes izvērtēšanas vadlīnijas, 11. lpp. Konkurences padome, 2019. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/files/documents/Konkurences%20neitralit%C4%81tes%20Vadl%C4%ABnijas.pdf>

⁹⁷ Kultūras ministrijas Darba grupas “Priekšlikumu sagatavošanai normatīvā regulējuma izstrādei par pašvaldību un citu publisko personu informatīvo izdevumu nepiedalīšanos reklāmas tirgū un sabiedrības informēšanas pienākuma īstenošanu. Gala ziņojums.”, 2016. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Pielikums1.pdf>

mediju tiesisko regulējumu, tad personām, kas veido pašvaldību informatīvos izdevumus, nav žurnālista vai redakcionālās atbildības, kā arī nav pienākuma publicēt pretējās puses viedokli. Pastāv risks, ka personas, kas faktiski atbildīgas par aizskaroša satura publicēšanu, var izvairīties no personiskas atbildības.

Saeimā tiek skatīti likuma “Par pašvaldībām” grozījumi, ar kuriem paredzēts papildināt likumu ar 14.1 pantu šādā redakcijā: “Pašvaldība ir tiesīga izdot informatīvu izdevumu — periodisku iespiedtehnikā izdotu izdevumu, kurā tā informē vietējos iedzīvotājus par šā likuma 6. pantā noteikto funkciju izpildi, kā arī publicē šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteikto informāciju. Šā panta noteikumi attiecas arī uz informatīvā izdevuma pārpublicēšanu elektroniskā veidā. Informatīvajā izdevumā publicē tikai šajā pantā minēto informāciju, un tas ir pieejams bez maksas. Informatīvo izdevumu izdod ne biežāk kā vienu reizi mēnesī. Šis ierobežojums neattiecas uz informatīvajiem izdevumiem, kuros publicē tikai pašvaldības un tās institūciju pieņemtos tiesību aktus un to skaidrojumus.”⁹⁸

Vienlaikus ierosinājums papildināt likumu ar noteikumiem, ka “pašvaldību informatīvajos izdevumos nav izvietota apmaksāta citu fizisku vai juridisku personu sagatavota informācija, tajos vienlīdzīgi atspoguļoti visu domē pārstāvēto politisko organizāciju, politisko organizāciju apvienību un vēlētāju apvienību, domes amatpersonu, kā arī pašvaldības iedzīvotāju viedokļi, un priekšvēlēšanu aģitācijas periodā tajos netiek atspoguļoti domē pārstāvēto politisko organizāciju, politisko organizāciju apvienību un vēlētāju apvienību, kā arī domes vēlēto un iecelto amatpersonu viedokļi”, atlikts apriešanai darba grupā.⁹⁹

Ja šie grozījumi tiks apstiprināti trešajā lasījumā 2020. gada 19. maijā, tad likumdevējs būs īstenojis mērķi nodalīt pašvaldības funkciju izpildi no darbības mediju vidē, jo tiks noteikts pašvaldību informatīvo izdevumu satura robežas.

4. MEDIJU DAUDZVEIDĪBA UN ATKLĀTĪBA

4.1. Pienākums atklāt mediju īpašniekus. Tā ietekme uz sabiedrības uzticību mediju neatkarībai

Patieso īpašnieku apzināšana ļauj mediju patērētājiem izdarīt secinājumus par interešu un motivācijas iespējamo ietekmi uz saturu. Ar komunikācijas zinātnes nozari nesaistīti patērētāji parasti dziļākā konkrētā medija īpašnieka iespējamās motivācijas analizē neiesaistās, patērējot saturu, par kura izcelsmi viņi nevar būt droši, bieži vien to pieņemot kā patiesu un pašu par sevi saprotamu. Tomēr akla uzticība medijos pasniegtajam ir liels drauds neatkarīgai sabiedrībai, jo iespējams propagandēt dažādus konkrētiem politiskiem spēkiem vai motivācijām izdevīgus viedokļus un būtiski ietekmēt sabiedrības domu.¹⁰⁰ Mediju īpašnieku caurskatāmība sniedz patērētājiem iespēju ņemt vērā mediju iespējamo motivāciju un to saturam pieiet daudz kritiskāk, analizējot, kas varētu būt to ietekmējis.¹⁰¹

Auditorijas iesaisti īpašnieku un patieso labuma guvēju noskaidrošanā būtiski bremzē pašu uzņēmēju izvēlētie biznesa modeļi. Soli pretī mediju īpašnieku caurskatāmībai spēra 2011. gadā

⁹⁸ Likumprojekts otrajam lasījumam “Grozījumi likumā “Par pašvaldībām”” (Nr. 60/Lp13). 05.12.2019. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/F5BFD08B8CC5B806C22584C70048D552?OpenDocument>

⁹⁹ Likumprojekta priekšlikumu tabula: komisijas sēdei. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/5751BA0B5893C1FAC22584C5005269DA?OpenDocument>

¹⁰⁰ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 76. lpp.

¹⁰¹ Turpat, 77. lpp.

Saeimas pieņemtie grozījumi likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”. Ar grozījumiem likums tika papildināts ar 10.² pantu, nosakot mediju īpašnieku atklāšanas pienākumu, komercreģistra iestādei sniedzot informāciju par to patiesajiem labuma guvējiem. Uzņēmuma reģistrs šo informāciju iekļauj mediju reģistrā, tomēr šī reģistra publiska pieejamība ir ierobežota, kas neveicina mediju vides caurskatāmību.¹⁰² Izmantojot jebkuram iedzīvotājam pieejamās uzņēmumu reģistru datubāzes, nepieciešamas gan pamatzināšanas biznesa modeļu uzbūvē, gan arī patiešām zīmīga motivācija, lai nonāktu pie konkrētas personas vārda vai uzvārda. Īpašnieki mēdz slēpties aiz vairākām sabiedrībām ar ierobežotu atbildību vai akciju sabiedrībās, kuru dalībnieku saraksts pieejams tikai par maksu, turklāt, lai noskaidrotu tieši iesaistītās personas, diemžēl jāspēj atklāt vairāku uzņēmumu struktūru mudžekļus.¹⁰³

Līdz 2015. gadam būtiski izmainījās Latvijas mediju īpašnieku struktūra, kas kļuva necaurskatāmāka. Kaut gan tā laika normatīvo aktu ietvaros bija iespējams identificēt formālos mediju organizāciju īpašniekus, tomēr bieži patiesā labuma guvēji palika nezināmi. Diemžēl tieši mediju īpašnieku necaurskatāmība bija viens no iemesliem, kādēļ Latvijā būtiski pazeminājās preses brīvība, tādējādi apdraudot ne tikai Satversmē garantētās brīvības, bet arī palielinot risku, ka Latvijas mediji kļūst par citas valsts ietekmes kanāliem.

Līdz ar to 2016. gadā Latvijā tika konstatēta problēma, ka sabiedrībai nav publiski pieejama informācija par mediju īpašniekiem un īpašumtiesību struktūru, kas dod iespēju instrumentalizēt medijus pretēji valsts demokrātiskās iekārtas fundamentāliem principiem, līdz ar to nepieciešams stiprināt mediju vides drošumspēju.¹⁰⁴ Princips par mediju īpašnieku atklāšanu tika iekļauts valdības 2016. gadā apstiprinātajās mediju pamatnostādņēs, kas ļāva cerēt uz uzlabojumiem. Lai mainītu to, ka sabiedrībai nav publiski pieejama informācija par mediju īpašniekiem un īpašumtiesību struktūru, 2016. gada plānā tika iekļauts aicinājums reformēt Masu informācijas līdzekļu reģistru, paplašinot Uzņēmumu reģistra tīmekļa vietnē vai publiskās pārvaldes atvērto datu portālā bez maksas pieejamās aktuālās informācijas apjomu, izņemot personas datus saturošu informāciju.¹⁰⁵ Šobrīd Lursoft vietnē pieejama datu bāzē ar informāciju par visiem Latvijā reģistrētiem masu informācijas līdzekļiem – laikrakstiem, periodiskajiem izdevumiem, radio un televīzijām, – to īpašniekiem un izdevējiem.¹⁰⁶ Tomēr šī informācija pieejama lietotājiem par noteiktu samaksu.

Lai izvērtētu katra medija ietekmi un tā īpašnieka iespējamās subjektīvās intereses iesaistīties satura koriģēšanā, Latvijas vadošo mediju sistēma aplūkojama kopumā, pievēršot uzmanību ne tikai kāda konkrēta medija īpašniekam, bet arī viņa blakus nodarbēm, citiem piederošiem uzņēmumiem un iespējamām nākotnes mērķiem. Diemžēl liela Latvijas mediju vides problēma ir tā, ka Latvijas mediju īpašnieki pārsvarā nav profesionāli mediju biznesa pārstāvji. Mediju īpašnieku struktūra mēdz būt ļoti dažāda un lielai daļai mediju īpašnieki ir vai nu neskaidri vai arī tās ir kompānijas, kuras ir tendētas uz peļņas gūšanu, kas ir šo īpašnieku galvenais mērķis.¹⁰⁷

¹⁰² Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojuma Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam” 2.2.7. p. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

¹⁰³ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 77. lpp.

¹⁰⁴ Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojuma Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam” 5.3. p. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

¹⁰⁵ E. Gulbe. Īstenos visaptverošas mediju vides reformas. LV portāls, 12.12.2016. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/283918-istenos-visaptverosas-mediju-vides-reformas-2016>

¹⁰⁶ Masu informācijas līdzekļu reģistrs. Pieejams: <https://www.lursoft.lv/lv/masu-informacijas-lidzekli>

¹⁰⁷ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 87. lpp.

Latvijas mediju vide ir diezgan noslēgta, un attiecīgi Latvijas mediju skaits pie samazinātas auditorijas būtiski nepalielinās, tāpēc mediju īpašniekiem rodas iespēja kontrolēt savu mediju finansiālo darbību, ņemot vērā, ka šī konkurence ir viegli pārskatāma. Situāciju saasina arī tas, ka Latvijas reklāmas tirgus ir pārāk mazs un lielākā daļa mediju diemžēl nespēj pelnīt naudu klasiskā veidā ar reklāmu vai abonementu piesaisti, tādējādi mediju īpašnieki meklē citus veidus, kā nopelnīt, tādējādi pieaug politiskā un ekonomiskā ietekme uz mediju saturu¹⁰⁸ un samazinās sabiedrības uzticamība mediju neatkarībai.

Tomēr ir arī labi piemēri mediju īpašnieku caurspīdīgumam – žurnāls “Ir”, kura īpašnieks ir AS “Cits medijs”. Žurnāla interneta vietnē uzskaitīti visi AS “Cits medijs” akcionāri jeb visas fiziskās personas, kurām pieder izdevniecības akcijas.¹⁰⁹ Šī ir laba prakse, lai cilvēki zinātu, kam pieder medijs, piedāvājot skaidru īpašnieku struktūru.¹¹⁰ Tomēr daļai mediju nav zināmi īstie īpašnieki, un tie ir noslēpušies aiz fiziskām personām, kuru saistība ar patiesajiem īpašniekiem ir grūti izsekojama. Tas rada riskus, ka sabiedrība, nezinot, kas ietekmē mediju redakcionālo politiku, var tikt maldināta un ar to var manipulēt.¹¹¹

Ievērojot minēto un veicinot sabiedrības uzticību mediju neatkarībai iesakāms:

- normatīvajos aktos paredzēt administratīvo vai kriminālo atbildību par mediju patieso īpašnieku slēpšanu, norādot kompetento institūciju, kas kontrolētu, lai ziņas par mediju īpašniekiem būtu patiesas;
- Kultūras vai Tieslietu ministrijas paspārnē izveidot Latvijas mediju īpašnieku reģistru, kurā ikviens bez maksas var uzzināt katra medija īpašniekus;
- informācijai par mediju īpašnieku maiņu būt publiski pieejamai, dokumentus par to iesniedzot mediju īpašnieku reģistrā mēneša laikā pēc notikušā darījuma.¹¹²

4.2. Valsts valodas likuma ietekme uz mediju saturam izvirzītajām prasībām. Minoritāšu un dažādu sabiedrības grupu interešu pārstāvība mediju telpā

Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.-2020.gadam definēts mērķis nodrošināt latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas attīstību un ilgtspēju, kas izcelts arī 2016. gada mediju politikas pamatnostādņēs.¹¹³

Viens no Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma mērķiem ir veicināt sabiedrības integrāciju uz latviešu valodas pamata; pildot Valsts valodas likuma prasības, sekmēt latviešu valodas kā Latvijas valsts valodas konstitucionālo funkciju īstenošanu pilnā apjomā, it sevišķi rūpēties, lai tā kalpo par visu Latvijas iedzīvotāju kopējo savstarpējās saziņas valodu; nodrošināt tās saglabāšanu un lietošanu, nosakot sabiedrības interesēm atbilstošu kārtību, kādā Latvijas jurisdikcijā esošie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi lieto valsts valodu raidlaikā, un vienlaikus

¹⁰⁸ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 87. lpp.

¹⁰⁹ Par IR. Pieejams: <https://ir.lv/par-ir-lv/>

¹¹⁰ V. Zelče (zin. red.). Latvijas mediju vides daudzveidība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 88. lpp.

¹¹¹ Turpat, 90. lpp.

¹¹² Turpat.

¹¹³ Ministru kabineta 2016. gada 8. novembra rīkojums Nr. 667 “Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam”. Pieņemts 08.11.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 221, 11.11.2016.

paredzot tiesības lietot elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos mazākumtautību un citas valodas.¹¹⁴

2020. gada 18. februārī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija otrajā lasījumā atbalstīja Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma projektu.¹¹⁵ Šobrīd likumprojekts paredz, ka Latvijas Radio un Latvijas Televīzija savu programmu veido kā nacionālo programmu valsts valodā, tai skaitā latgaliešu rakstu valodā. Ja Latvijas Radio vai Latvijas Televīzija veido vairākas programmas, tad vienu programmu vai daļu vienas programmas raidlaika var atvēlēt raidījumiem svešvalodās, ieskaitot šajā raidlaikā arī valsts valodā subtitrētas kinofilmas vai teātra izrādes.¹¹⁶

Kas attiecas uz minoritāšu interešu pārstāvību mediju telpā, tad grozījumi šobrīd arī paredz, ka sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi veido raidījumus, to fragmentus un citus pakalpojumus mazākumtautību valodās, lai veicinātu visu Latvijas iedzīvotāju sajūtu, ka viņi ir piederīgi Latvijai, sabiedrības integrāciju Latvijā kā nacionālā valstī un padziļinātu izpratni par sabiedriskajiem, sociālajiem un kultūras procesiem.¹¹⁷

Vairāku deputātu un biedrību priekšlikumi paredzēja sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmās daļu no kopējā raidlaika ne mazāk kā 10% atvēlēt raidījumiem latgaliešu valodā, kā arī daļu raidlaika atvēlēt sižetiem un raidījumiem lībiešu valodā. Tomēr šis priekšlikums ticis noraidīts, piedāvājot, ka nacionālās programmas raidlaiku var atvēlēt raidījumiem vai sižetiem lībiešu valodā. Noraidot minēto, tika pausti apsvērumi, ka noteikt medijiem konkrētus procentus nebūtu pamatoti, jo “tas ir redakcijas neatkarības jautājums, šādi medijiem nediktējam, kas jādara”.¹¹⁸

Secināms, ka ar šobrīd atbalstīto likumprojektu tiek stiprināta latviešu valodas, tai skaitā latgaliešu rakstu valodas un arī latviešu zīmju valodas lietojums reizē arī pārmērīgi neierobežojot un nediktējot mediju raidlaika valodas izvēli.

5. NODOKĻI UN MEDIJU PROFESIONĀĻU SOCIĀLĀ NODROŠINĀTĪBA

5.1. Mediju saturu veidojošo personu un žurnālistu nodarbinātības īpatnības. Redakcijā strādājošie žurnālisti un ārštata žurnālisti. Atlīdzības samaksa, pamatojoties uz darba līgumu vai uzņēmuma līgumu. Statusa ietekme uz sociālo aizsardzību un žurnālista neatkarību

Mediju politikas pamatnostādņēs 2016.-2020.gadam tika norādīts, ka neatrisināts ir jautājums par mediju darbinieku sociālo apdrošināšanu. Pamatnostādņēs ir norādīts, ka samērā ierasta

¹¹⁴ Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 2. panta otrās daļas 4. punkts. Pieņemts 12.07.2010. *Latvijas Vēstnesis*, 118, 28.07.2010.

¹¹⁵ Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likums, 12. Saeimas likumprojekts Nr. 1029/Lp12. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=43/Lp13>

¹¹⁶ Likumprojekts otrajam lasījumam “Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likums” Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/WEBRespDocumByNum?OpenView&restricttcategory=43/Lp13|2165|>

¹¹⁷ Turpat.

¹¹⁸ I. Helmane. Ko paredz topošais Sabiedrisko mediju likums. LV portāls, 04.12.2019. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/311134-ko-paredz-toposais-sabiedrisko-mediju-likums-2019>

mediju prakse ir sociālo nodokli segt tikai no pamata algas, bet ne no honorāriem. Tādējādi ilgtermiņā šo mediju darbinieki saskaras ar zemāku sociālo nodrošinātību salīdzinājumā ar tiem, kuru sociālās iemaksas tiek veiktas vispārējā kārtībā.

Sociālās aizsardzības trūkums un nodarbinātības forma, kurā žurnālistam ir zemāks sociālas nodrošinātības līmenis, ietekmē mediju ilgtspēju un rada ietekmi uz mediju radītā satura kvalitāti un žurnālista neatkarību. Šādas nodarbinātības rezultātā daudzi žurnālisti un mediji izvēlas mainīt savu nodarbošanos, kas tiešā veidā ietekmē mediju ilgtspēju un negatīvi ietekmē medija radītā satura kvalitāti.

No publiski pieejamās informācijas var secināt, ka vēl 2019. gada beigās žurnālistu nodarbinātības jautājums bija aktuāls. Jānorāda, ka šobrīd publiski nav pieejami dati par žurnālistu nodarbinātību, bet var piekrist, ka, nodarbinot žurnālistus kā darbiniekus, tiktu veicināta mediju neatkarība, attiecīgi žurnālisti spētu veidot objektīvu saturu, neizjūtot finansiālo spiedienu vai nedrošību par nākotni. Covid-19 pandēmijas krīze skaudri iezīmēja riskus, ar kādiem bija jāsašķiras sociāli mazaizsargātām mediju profesionāļu grupām. Piemēram, žurnālistus, kas neatrodas darba tiesiskajās attiecībās, mediju uzņēmums nevarēja pieteikt tā saucamajiem dīkstāves pabalstiem.

Praksē šobrīd joprojām ir sastopami dažādi žurnālistu nodarbinātības veidi, kas tieši ietekmē piemērojamo nodokļu režīmu un sociālo nodrošinātību. Žurnālisti tiek nodarbināti kā darbinieki, pašnodarbinātie – autoratlīdzības saņēmēji – vai abu iepriekšminēto veidu apvienojums.

Par žurnālistiem un mediju saturu veidojošajām personām, kuras tiek nodarbinātas kā darbinieki, nodokļi tiek maksāti vispārējā kārtībā, tas nozīmē, ka kopējā valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas likme ir 35,09 procenti¹¹⁹ no kuriem 11 procentus maksā darba ņēmējs un 24,09 procentus maksā darba devējs. Darba devējs no darba algas ietur 20 vai 23 procentus¹²⁰ iedzīvotāju ienākuma nodokli, kuri tiek iemaksāti valsts budžetā.

Šādā veidā darbinieks situācijās, kurās ir iestājusies darba nespēja vai noticis darba zaudējums var saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus.

Ārstata žurnālistiem, kuri reģistrēti kā pašnodarbinātās personas – autoratlīdzības saņēmēji – un, kuru ienākumi no autoratlīdzības mēnesī sasniedz minimālās algas apmēru un kuri vienlaikus nav darba tiesiskajās attiecībās, reizi ceturksnī jāveic obligātās iemaksas valsts budžetā 32,15 procentu¹²¹ apmērā no brīvi izraudzītas saņemtā ienākuma daļas, bet ne mazāk kā no minimālās algas.

Teorētiski, žurnālistam strādājot kā pašnodarbinātajam ir iespēja pašam izvēlēties apmēru, no kura maksāt obligātās iemaksas, tādā veidā pašam sevi nodrošināt pret situācijām, kurās būtu nepieciešams izmantot sociālās apdrošināšanas pasākumus. Tomēr praksē pašnodarbinātā saturs ietver vairāk riskus, jo, piemēram, šāds statuss neparedz bezdarbnieka pabalsta saņemšanu, tāpēc tas nebūtu piemērots tādiem žurnālistiem, kas pēc būtības nav patstāvīgi, bet gan darbojas tikai viena konkrēta medija uzdevumā un atbilstoši redaktora norādījumiem.

¹¹⁹ Likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 18. panta pirmā daļa. Pieņemts 01.10.1997. *Latvijas Vēstnesis*, 274/276, 21.10.1997.

¹²⁰ Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 15.panta otrās daļas 1. un 2.punkts. Pieņemts 11.05.1993. *Latvijas Vēstnesis*, 32, 01.06.1993.

¹²¹ Ministru kabineta noteikumu Nr. 786 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem” 9. punkts.

Savukārt autoratlīdzības saņēmējs, kurš ir reģistrēts un sociāli apdrošināts kā darba ņēmējs un par kuru obligātās iemaksas mēnesī tiek veiktas vismaz no minimālās mēneša algas, var neveikt iemaksas no autoratlīdzības kā pašnodarbinātais.

Praksē ir bijuši gadījumi, kuros, lai izvairītos no nodokļu samaksas, mediju saturu veidojošās personas tikušas nodarbinātas daļēji kā darbinieki un daļēji kā pašnodarbinātās personas. Šāda nodarbinātības shēma būtiski ietekmē mediju ilgtspēju un kvalitāti. Valsts ieņēmumu dienests (VID) šaubu gadījumā pārbauda, vai izmaksātā autoratlīdzība pēc ekonomiskās būtības ir algota darba ienākums un autors ir radījis darbu, pildot darba pienākumus, vērtē noslēgto līgumu nosacījumus, īpaši autora vai izpildītāja mantisko tiesību nosacījumus, tai skaitā to, kam pieder tiesības uz intelektuālo īpašumu tā radīšanas laikā. Algotā darba pazīmes izmanto tikai kā papildu kritērijus darījuma ekonomiskās būtības vērtēšanai.¹²² Ja nodokļu pārbaūžu rezultātā tiek konstatēti pārkāpumi, VID ir tiesīgs aprēķināt papildus nodokļus, soda naudu un nokavējuma naudu.

Būtiski ir uzsvērt, ka gadījumi, kad VID veic pārbaudes medijiem, ir ļoti reti. Tas liecina, ka mediju saturu veidojošo personu nodarbinātība nav VID prioritāte un saskaņā ar VID 2019. gada pārskatu¹²³ VID prioritātes 2020. gadā un nākamajos divos gados būs “aplokšņu” algu izmaksu, pievienotās vērtības nodokļa izkrāpšanas, nelegālas akcīzes preču aprites, narkotisko vielu kontrabandas un nelegālas izcelsmes skaidras naudas aprites minimizēšana.

Šobrīd ir pārāgri izdarīt secinājumus par jautājumu, vai situācija žurnālistu un mediju saturu veidojošo personu nodarbinātības jomā ir uzlabojusies. Vienīgi var uzsvērt, ka kopš 2018. gada ir veiktas darbības, lai uzlabotu pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību, pašnodarbinātajām personām papildus iepriekšminētajām summām ir jāveic obligātās iemaksas pensijas apdrošināšanai vismaz 5 procentu apmērā, protams, pašnodarbinātā persona iemaksas var veikt arī 100 procentu apmērā. Ar šādu minimālo iemaksu likumdevējs ir vēlējis nodrošināt, ka personām, kuras ir pašnodarbinātie, saņemtu pensiju.

Secināms, ka mediju nodarbinātības jautājums ir aktuāls arī šobrīd un publiskajā telpā nav pieejama informācija, vai šim jautājumam tuvākajā laikā ir plānoti kādi risinājumi.

Ņemot vērā, ka no nodokļu administrācijas puses nav sagaidāma pastiprināta kontrole mediju nodarbinātības jautājumā, šī jautājuma iespējama risinājums būtu rodams sarunās starp darba devējiem un darbiniekiem, lai panāktu taisnīgu šīs situācijas risinājumu, kā arī būtu nepieciešams uzsākt sarunas par iespējama tiesiska regulējuma izveidi par mediju saturu veidojošo personu nodarbinātību atbildīgo ministriju līmeni. Atbalstāma būtu žurnālistu profesionālo asociāciju iesaiste šī jautājuma aktīvākā risināšanā.

5.2. Pievienotās vērtības nodokļa regulējums drukātajiem medijiem. Tā ietekme uz mediju ilgtspēju un satura kvalitāti

Laikā, kad tika izdotas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020. gadam, Pievienotās vērtības nodokļa likuma 42. panta septītā daļa paredzēja, ka drukātajiem medijiem piemēro samazināto pievienotās vērtības nodokļa (PVN) likmi 12 procentu apmērā.¹²⁴

¹²² Iedzīvotāju ienākuma nodoklis no algas un citiem fiziskās personas ienākumiem, Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/metodiskais_materials_algas_2020_1.pdf

¹²³ Valsts ieņēmumu dienests publiskais pārskats 2019. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/publiskais_parskats_2019_02_06_2020.pdf

¹²⁴ Nodokļa samazināto likmi piemēro tādu iespieddarba vai elektroniska izdevuma formā izdotu avīžu, žurnālu, biļetenu un citu periodisko izdevumu piegādei (izņemot minēto periodisko izdevumu piegādi tiešsaistes režīmā

Pamatnostādnēs tika uzsvērts, ka drukāto mediju atbalsta veids ir samazinātā PVN likme. Tomēr šis atbalsts nav pietiekošs, lai sekmētu kvalitatīva satura radīšanu un drukāto mediju ilgtspēju.

Kopš Pamatnostādņu izdošanas, izmaiņas PVN likmē nav notikušas. Pievienotās vērtības likuma 42. panta septītā daļa vēl joprojām paredz, ka drukātajiem medijiem piemēro samazināto PVN likmi 12 procentu apmērā.¹²⁵ Papildus jānorāda, ka Latvijā vēl joprojām ir viena no visaugstākajām PVN likmēm drukātajiem medijiem Eiropas Savienībā.¹²⁶

Publiskajā telpā vairāku gadu garumā ir izskanējuši piedāvājumi drukātajiem medijiem samazināt PVN likmi līdz 5 procentiem. Neskatoties uz šīm idejām, konkrētas politiskās iniciatīvas nav notikušas. Tas turpina negatīvi ietekmēt drukātos medijus, un pastiprina riskus, kuru dēļ drukātie mediji ir spiesti iziet no tirgus. PVN likmes samazinājums drukātajiem medijiem ir vēlams. Samazinot PVN likmi drukātajiem medijiem, parādītos papildus līdzekļi, kurus varētu novirzīt tieši drukātā medija attīstībai, uzlabotu radītā satura kvalitāti un veicinātu mediju ilgtspēju.

Kopumā, vērtējot šo situāciju, var secināt, ka progress PVN likmes samazināšanas jomā nav noticis un nav skaidri zināms, vai PVN likmes samazināšana tuvākajā nākotnē notiks. Šobrīd politiskajā līmenī šis un citi jautājumi tiek apspriesti, bet rezultāts vēl nav zināms. Rezultātu šīm sarunām būs iespējams redzēt brīdī, kad Finanšu ministrija nāks klajā ar sagatavotajām pamatnostādnēm.

vai tos lejupielādējot), kuri iznāk ne retāk kā reizi trijos mēnešos un kuru vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplāru, kā arī to abonentmaksai. Redakcija, kura bija spēkā no 01.07.2016. līdz 31.12.2016.

¹²⁵ Nodokļa samazināto likmi 12 procentu apmērā piemēro tādu iespaiddarba vai elektroniska izdevuma formā izdotu avīžu, žurnālu, biļetenu un citu periodisko izdevumu piegādei (izņemot minēto periodisko izdevumu piegādi tiešsaistes režīmā vai tos lejupielādējot), kuri iznāk ne retāk kā reizi trijos mēnešos un kuru vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplāru, kā arī to abonentmaksai. Redakcija, kura bija spēkā no 01.01.2020. līdz 31.12.2020.

¹²⁶ VAT rates applied in the Member States of the European Union, Situation at 1st January 2020. European Commission. Pieejams: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf